

KÜLSŐ-SOMOGY NÉPBALLADAI

Amint az a statisztikai kimutatásból is kitűnik, a külső-somogyi területhez tartozó 51 helységből 25 községben történt gyűjtés. Nem mindenhol egyforma intenzitású volt a kutatás. Alaposabbnak mondható Kisbárapáti, Karád, Nagyberény, Szántódsomos, Töröklóppány, Igal, Szőlősgyőrök és főleg Torvaj felkutatása (az utóbbi községből egy monografikus anyagmennyiség gyűlt össze). Ezen a területen érdemes tovább folytatni a munkálatokat nemcsak a még meg nem látogatott falvakban, de azokban is, ahol felületesebb volt a gyűjtés. A kutatás során elsősorban a régebbi anyag gyűjtése volt a fő szempont. Ezért is van az, hogy az újabbkori epikus anyag és a „Farkas Julcsa”-félékből a kimutatásban szerepeltetett adatoknál sokkal több van még közsájon, de gyűjtésük inkább esetlegesebb volt.

Igyekeztünk nyomára bukkanni a más tájról idekerült daloknak, amelyeket felvettünk anyagaink közé, mint az itt talált hagyományörzők ma is élő hagyatékát. Ez az anyag is (közel kétezer társával) a Megyei Magnótár szalagjain található, melyek közül háromszáznak a dallama már lejegyzést nyert. Az anyagbemutató és -tárgyalás során mellőztük a Tolna megyei tájközei anyagunk bemutatását (Iregszemcse, Értény stb.)

A községenkénti szám szerinti megoszlás és térképmutató. (46. kép) alapján könnyen leolvasható vizsgált területünk részletes és összegezett anyaga. Pl. „A halálraítélt huga”: To3 azt jelenti, hogy Torvajon három „Fehér Lászlót” találtam ez ideig. A statisztikai kimutatást és a térképet együtt érdemes használni: így a területi-földrajzi lokalitás is azonnal szembetűnő lesz. Ezek felhasználása tájékoztatást ad mind a tudományos munkához, mind az alapgyűjtést illetően.

Az egyes balladák után szereplő adatközlők nevénél néhol zárójelben is olvasható falunév, ami azt jelenti, hogy az elsőben gyűjtöttem a balladát, ahol az adatközlő ma is él, míg a zárójeles községből származik az énekes, ahol a balladát tanulta.

A „Juhász legényt” és az „Endre bárót” a kimutatásban együtt vettük fel. A „Betyár balladák és történetek” csoportjába a „Juhász András”-féléket, a betyár dalok epikus elemeket tartalmazó szövegeit és e témával kapcsolatos „igaz történeteket” vettük fel. A „gyilkosság történetek és helyi események” csoportjába soroltuk a „Pápainé” fajtákat stb. Elfogadható töredékek, ill. változatnak azokat vet-

tük fel, amelyeknek legalább egy-két strófáját teljes dallammal el tudták énekelni adatközlőink.

A somogyi népköltés intenzívebb feltárása nagy-névű tudósunknak, a hetesi születésű Vikár Bélának a nevéhez fűződik, aki a múlt század vége felé és a századforduló utáni évtizedekben terjesztette ki gyűjtőtevékenységét Somogy egész területére. A szellemi néprajz terén jobbára maga végezte ezt a széles körű munkát, de több irányú elfoglaltsága következtében nem jutott el minden helyre s így kénytelen volt kiépíteni egy olyan gyűjtő hálózatot, mely részben meggyorsította a gyűjtést, részben – mint ma mondanánk – egy társadalmi bázisú honismereti tevékenység csíráját kezdte érlelni. Ennek a munkának megvoltak a maga előnyei és hátrányai. Előnye volt, hogy viszonylag sok és hamar egybegyűlt anyagot lehetett a nemzeti kultúra és a közművelődés részévé tenni. Hátránya volt viszont a már elődeinél is tapasztalható népköltési hamisítások lehetősége, az anyag pontatlan lejegyzése. Ezeket Vikár Béla maga is észrevette és igyekezett kijavítani. A közismert vikári precizitás, valamint korának folklórisztikai, tudományos tapasztalatai sem voltak elegendők ahhoz, hogy a nép szellemi hagyatékának minden részletét, műfaji sajátosságát egyforma alaposítással fogja át. Érthető tehát, hogy Somogy teljes folklórja nem bontakozhatott ki.

A mai utódnak részben könnyebb, részben nehezebb helyzete van. Könnyebb, mert a helybenélés alaposabb kutatást, elmélyültebb táj- és emberismeretet nyújt. Rosszabb helyzetben van a mai kutató abban a tekintetben, hogy a népi emlékezés egyre halványul: mindig kevesebb azoknak a száma, akik a legértékesebb hagyománynak a hordozói. Ma már a jobb emlékező tehetséggel bírók sem rendelkeznek olyan archaikus anyaggal, nyelvi–hangtani, stilisztikai szépségekkel, mint Vikár Béla korában. Ezek ellenére meg kell jegyeznem, hogy nem mindenben olyan kétségbeesítő a helyzet, mint gyakran gondoljuk. Hála a somogyi emberek hagyományörzésének, némely ballada típusnál jóval többre akadtam, mint azt Vikár Béla és más későbbi kutatók vélték. A címből is kitűnik, hogy ebben a dolgozatban Külső-Somogy eddig eléggé elhanyagolt területének epikumairól lesz szó, különös tekintettel a siófoki nagyjárásra (a volt tabi járást is hozzászámítva). (46. kép)

BALLADA JELLEMZÉSEK

Külső-Somogy klasszikus balladáinak bemutatását „A szegyenbeesett lány” típusba tartozó *Angoli Borbálával* kezdem (A-1.), amelyet Torvajon Kerekes Józsefnétől gyűjtöttem. Ez a ballada egyik legszebb formája ennek a típusnak, amelyet az adatközlő Tiszacsegéről hozott magával, s amely lényegileg megegyezik Bartók Béla gyűjtésével.¹ A nyugat-európai eredetű balladákra gyakran jellemző a szomszéd népre (angolra) való hivatkozás, mint azt Vargyas Lajos kutatásai alapján tudjuk² (Angoli, Landonvári, Londonvári stb.). A Kodály Zoltán által Nógrádban talált Hangoli név is csak torzult népies változata az Angoli-nak.³

Balladánk két érzelmi momentumot tartalmaz: az anya kegyetlenségét leányával szemben, Gyöngyvári úrfi érzelmeit és az ezekkel kapcsolatos kettős tragédiát. A balladában a középkori társadalom feszültségében élő ember ítélete fejeződik ki. Az osztályviszonyok azonban különböznek az ország más és más táján talált változatokban. A *Homlódi Zsuzsánna* gazdag asszony leánya,⁴ a mi gyűjtésünkben szereplő *Nándorvári dajka* (A-2.) leánya viszont tizenkettedik gyermeke anyjának, míg a férfi gazdag, amire nemcsak a Király név utal, hanem a kocsis alkalmazása stb.

Itt kitérőleg jegyzem meg, hogy a *Kis Király* Miklós név is archaikus, mint a balladák más kedvelt nevei is: *Sallai Szép Kata*, *Darvas Kis Kelemen*, stb. A klasszikus balladák számtalan tulajdonságát viselik magukon a mi szövegeink, amelyek könnyen kiolvashatók motívumaikból, fordulataikból: a lány hóhérok kezébe adása, a felesleges mentegetőzések, időkérs a levélíráshoz, a madárral küldött levél, a kocsihoz intézett szavak, a leány keresése, az anya hazudozásai stb. E motívumok legtöbbje közkinccse az európai folklórnak.⁵ Vajda Józsefné változata (A-3.) nem szól a szerelmesek két osztályhoz tartozásáról. Itt a leány is feltehetően gazdag, amire a zöld selyem szoknya emlegetése is utal. Az eső és villámlás idézése is tükrözi az archaikus változatokkal való rokonságot. A „*Menyasszonykereső*” című balladánk, mintha a *halálra táncoltatott* típustól kölcsönözte volna beköszöntő formuláját, ami e két típusnak Somogyban előforduló gyakorisága miatt nem is csoda, bár közöttük semmiféle téma-rokonság nincs. Az „*Elválasztott szeretők*” gondolata köré csoportosítható balladatípusok száma igen gazdag, amelyekhez az itt és máshol is tárgyalandó balladánk is tartoznak. A „*Menyasszonykereső*”-ben nem fejeződik ki az előbbi balladákban meglevő éles társadalmi ellentét (A-4.), sem a kegyetlen

anya ítélete, mégis tömören fogalmazó tulajdonsága miatt értékesnek tartjuk ezt „A szegyenbe esett leány” típusba sorolt alkotást, amely a szegény leány szerepét hangsúlyozza, aki ibolyát szed és tányért törölget. A „*Vérem a véreddel, testem a testeddel*” kifejezés, valamint az eltemetés helyére való utalás, a galamb szimbólum és átok a klasszikus balladákra jellemző szépséggel emelik ezt a variánst a szebb alkotások sorába. Somogy más táján is gyakran találkozunk a *Nándorvári dajka* címmel (László-major, Dömötörfi János, Rinyakovácsi, Jancsó Györgyné stb.). A rinyakovácsi változat „*Nándori királya*” az eseményt Nándor(fehér)-várhoz köti, ami elgondolkodtató lehet a további kutatás számára. Bár somogyi változataink feltétlen az *Angoli Borbála* típusú nyugat-európai változatokból táplálkoznak alapeszméjükkel illetően, de feltételezhető, hogy a mi változatunk mégis a Hunyadiak korával tart szorosabb kapcsolatot, s ezt a szennai változat is erősíti azáltal, hogy alig van olyan strófája, amely ne Mátyás királyt szerepeltetné. Az említett kettős eredetszálhoz segítségül hívhatjuk a népi asszociációt is, melynek alapján a valósághoz közel állónak ítéltetjük meg feltételezésünket: a már említett Kis Király Miklós név könnyen helyettesíthető Mátyás nevével (Kisnek és Miklósnak elhagyása mellett). Hasonló esettel találkozunk máshol is, és nem szükséges minden esetben romlást és elhallást feltételezni. Elképzeltető tehát, hogy a *Nándorvári dajka* és a szennai változatok a XV. sz. történelmi-társadalmi állapotokhoz kötődnek inkább tartalmi megoldásaikkal s így nem egyenes leszármazottai a nyugat-európai rokonaiknak, bár egyes motívumgyökeik onnan táplálkoznak.

A *Szücs Máriska balladája* az ország minden táján előfordult, mint a gyilkosságtörténetek megörökítője. Vajda Józsefné (A-5.) balladáját mi mégis ehhez a klasszikus csoporthoz csatoltuk, mivel legtöbb strófája, fordulata a legjobb erdélyi változatokéval teljes rokonságot mutat.⁶ Az újabb keletű balladaváltozathoz fűződő esemény valódi történetét Vikár Béla nyomozta ki.⁷ Vajdáné közlésével azért is érdemes foglalkozni, mert lényegileg egyik formával sem azonos, illetve magában egyesíti mind a gyilkosságtörténeten alapuló új balladák egyes motívumait, mind pedig „A megesett leány” típus legszebb fordulatait. A mi *Szücs Máriskánk* tragikuma tehát nem azonos a „gyilkosság balladák”-éval, hanem inkább az archaikus formákkal van szorosabb rokonságban. A Kallós-gyűjtés⁸ „*Jó estét barna lány*”, „*Szücs Mari*” és „*Homlódi Zsuzsánna*” változatainak több sorát felidézi a mi szövegünk. Itt az első strófa is utal a teherbe esett lány levertségére; a második szakaszban szereplő pohár kínálására nincs

1. KODÁLY Z., A magyar népzene. Budapest 1969, 312.

2. VARGYAS L., Etn 71 (1960) 249–253.

3. Magyar népköltészet II. Budapest 1955, 52. (Szerk. Ortutay Gy.)

4. KALLÓS Z., Balladák könyve. Bukarest 1971, 206, 222.

5. VARGYAS L., Etn 2-3 (1960) 250.

6. KANYARÓ F., Etn 16 (1906) 233.

7. VIKÁR B., Etn 16 (1905) 337.

8. KALLÓS 1971, 201–236.

konkrét utalás, viszont a továbbiakból megtudjuk, ami az összes eddigiekkel ellentétes, hogy az ital nem az enyhítést szolgálja, hanem mérget tartalmaz. Az 5–6. versszak az erdélyi és más táj klaszszikus változataiban meglevő virágoktól való búcsúzás szép motívumát mutatja be. A ballada végső szakaszai visszakanyarodnak az új balladákra jellemző megoldásokhoz. Bár költeményünk – éppen több rétegű volta miatt – nem érheti el a legjobb változatokra jellemző drámai mélységet, de feltétlenül túl emelkedik az eseményközlő formák sekélyességein, s így azt mondhatjuk, hogy a területünkön talált egyetlen olyan példa ez a ballada, amely – ha lírává szelídülve is – megtartja kapcsolatait e típus legértékesebb példányaival.

A szeretők egymástól való elválasztásának más módjával is találkozunk balladáinkban. Ezt tükrözik „Az elátkozott leány” (Megátkozott menyasszony) típus legszebb somogyi variánsai is, amelyek kivétel nélkül „Az aradi kislány” kezdettel indulnak, ellentétben régebbi adatokkal,⁹ amelyekkel azonban tartalmilag és alapeszméjükét illetően megegyeznek.¹⁰ Somogyban talált nagyszámú változataink minden tekintetben teljesen azonosak, szó szerint megegyeznek. Ezekben a balladákban nem tükröződik élesen az osztályellentét (az elválasztott szeretők viszonylatában) s nem is az igazi társadalmi háttér dombozik ki bennük, hanem a minden korban előforduló szülői ellenzés a tragikumot kiváltó ok (amelynek természetesen legtöbbször gazdasági háttere van), s amely itt a szülői átokban realizálódik. Balladáink jól érzékeltetik az idegenbe házasság gyakran tragédiával végződő esetét, melyre utal is néhány változatunk (B–1–4.): „Most hozták ide idegen országból”, „Messziről jött ide, Azért szomorkodik”. A szerelmesek halálát tehát az anyai átok fogantja okozza ezekben a variánsokban. Egyetlen egynek tér el a záró strófája a többi változattól, amelyet Farkasné énekelt: az átkot szóró anya megbánja tettét. A siófoki (zicsi) és a balatonkiliti (sümegprágai) változatok strófaiban kifejezésre jutó elátkozást azonos szöveg idézi: „Hit, remény, szeretet, Szálljon át feletted”. Ez a későbbi – ponyvai hatást mutató – kitétel legtöbb alkotásunkból szerencsére hiányzik, amely egyébként a „házi áldásokra” emlékeztet. Legtöbb alkotásunk azonban szép, balladás menetű, átokkal záródó, régies hangvételű, tömören fogalmazó balladák.

Somogy megye legarchaikusabb anyagai közé sorolhatjuk a már említett kényszerházasság gondolata köré csoportosítható „A halálra hurcolt menyasszony” és „Az eladott lány–elzálogosított lány” típusokhoz tartozó ballada töredékeinket. Jóleső érzés tölt el bennünket, hogy e típus legszebb formája Törökkoppányban került elő a 30-as években Rákóci

kis úrfi (Bodor Katalina) címen),¹¹ amely azóta az egész magyar nyelvterületen eltűnt s mind a magam, mind a tudományos kutatók legnagyobb meglepetésére 1973 januárjában újra előbukkant Szevényer Tislér Antalnén előadásában. Ez a téma századok mélységébe nyúlik vissza és a magyar középkor francia kapcsolataira utal.¹² Nem tartom kizártnak, hogy éppen Somogyban kereshetők bizonyos számai ennek a kapcsolatnak, amire következtetni enged – azonkívül, hogy Somogyban maradt meg e típus legszebb példánya – az a történelmi tény is, hogy Somogyvárott (Kupavár) Szent László francia szerzetesekkel és szolgabérekkel telepített be a Szent Egyed bazilikát és környékét (régészeti feltárásai jelenleg folynak). Ez a korabeli hatalmas királyi és egyházi centrum nemcsak Somogynak volt hatalmi-egyházi erőssége és központja, hanem egész Dunántúlnak is. E kisugárzó telepnek szellemi, folklór stb. vonzásait érdemes lesz a jövőben alaposabban kutatni. Feltevésem tehát történelmi tényekkel támasztható alá, de teljes bizonyításához még több régészeti-történelmi, irodalomtörténeti stb. kutatás szükséges. Az első töredékváltozatot Buzsáki Istvánétól rögzítettem magnóra (C–1). Az eredeti változathoz képest az első strófa hiányzik ugyan, de így is szép indítással mutatja be az asszony becsalogatását. Második strófa majdnem szó szerint megegyezik a régi változat 3. strófájával. A mi 3. versszakunk viszont „magyarázkodó” rész, amely értelemszerűen nem idevaló. Mindkettőben azonos a 4. szakasz. A mi változatunk 5. része már nem is balladai verstartozék: inkább a prózai beszéd versbe kényszerítése. Ez után kihagyott előadónk emlékezete és az ez utáni részben is úgy tett, mint előbb: hirtelen rímbe szedte történetismeretének gondolatait, amelyek rag-rímei ellenére is logikusan magyarázzák a középkori büntetésnek kegyetlen „igazságszolgáltatását”. Az említettek miatt ezek a részek nem lehetnek olyan szintűek, mint amelyeket az eredetire emlékezve idézett. Prózai elmondásával igyekezett pótolni az elfelejtett strófákat és a történetet. Más tájon e típus néhány változata szól az ördög szerepéről is, amelyet itt nem érintünk bővebben, mivel ezt megtettük a *Halálra táncoltatott* típussal kapcsolatban. Megjegyzendő, hogy érdemes ez az ördög-szerető téma alaposabb vizsgálatra, mert feltűnő, hogy a legkegyetlenebb középkori büntetésekkel kapcsolatban alkalmazza e két típus az ördög jelenlétét: halálra táncoltatásban és a halálra hurcoltatásban. Nem lehetetlen, hogy e típusaink a mesei, legendai közös töről fakadnak.

A tragédiához vezető kényszerített házasságról szóló balladáink legértékesebb töredéke a „Kincsem feleségem” kezdetű és ennek változata az „Uram édes uram”, amelyekkel külön dolgozatban foglalkoztam. (vö. SMK 1 (1973) 313–17.

9. Magyar népköltészet II. 1955, 64.

10. GÁRDONYI J., Etn 19 (1908) 168.

11. EGYÜD A., Eltűnt balladák nyomában. (Kézirat, sajtó

alatt) – vö. CSANÁDI I.–VARGYAS L., Röpülj páva röpülj. Budapest 1954, 116. és ORTUTAY GY.–KRIZAI I., Magyar népballadák. Budapest 1968, 229.

A megtalált töredékek kiestek a kutatók érdeklődéséből, amelynek egyik oka feltehetően az lehetett, hogy rábukkanásomig csak egy töredéket ismertünk Radamosról¹³ és egy teljesebb, igen értékes változatot Kányáról.¹⁴ A mi két változatunk (D-1-2.) hőseinek ellentétes szerepköre van, mégis magukon viselik az erdélyi és más változatokkal való rokonságot, azik minden klasszikus vonásával együtt. Különösen értékes teszi balladánkat a páratlan szépségű pentaton dallama. E balladák mellőzését talán az is indokolta a kutatók részéről, hogy nem vették észre a már említett változatok másféleségét és erdélyi testvéreiktől elütő voltát. A mi változatainkról igyekeztem kimutatni – a kányaival és a radamosival együtt –, hogy a török–tatár korig nyúlnak vissza gyökereik, és főleg azt, hogy e formák Cseszta-pusztá–Zics–Kánya körzetéből valók.

Ismét egy töredéket mutatok be a Kálmány-hagyaték szerinti „Fia-rabolta anya” típus Igalban talált változataként, amelyet Vajda Józsefné hagyományozott ránk egy altatódal formájában (E-1.). Ebben a változatban arról van szó, hogy a gazdag magyar–török férfi gyermekének dadája, nevelője a férfi saját édesanyja lesz, akitől egykor a törökök elrabolták a fiát, de az anya felismeri őt „Szöme szömöréről, karja fehérről”, ill. megpillantja a „billeget”,¹⁵ és ettől kezdve a fiú szeretve fogadja be házába anyját. A történet meseszerűségéről arra lehet következtetni, hogy az egykor feltételezett törökkori ballada mesei részletté alakult, ill. részben altatódallá formálódott; de még valószínűbb lehet, hogy az általunk altatódallnak mondott strófális részek egykor alkotó elemei voltak egy klasszikus balladának.

Ezen a külső-somogyi részen talált balladánk sorát igen gazdag anyag bemutatásával folytatom, amelyek közül már Vikár Béla is sok változatot gyűjtött. Fehér László, Fehér Anna címen váltak ismerté ezek a balladák és „A halálraítélt huga” típushoz tartoznak. Változataink a magyar népköltészet legszebb remekei közé tartoznak, és legtöbbjüket régi dallamra éneklék adatközlőink. Ez a balladatéma is azok közé tartozik, amelyet az itteni nép mindig szeretett és ma is szeret énekelni; ezért is gyűjthetők még napjainkban is elég szép számmal. Egészen más probléma az, hogy értelmezésük, egy-egy motívumuk erős változáson ment keresztül évszázadok alatt. Azon – különösen Somogyban – nem lehet csodálkozni, hogy a történelmi-társadalmi változások alapján ezek a klasszikus értékeink betyárkaraktert öltöttek, s éppen itt, ahol a betyár-pásztor művészet karakterizáló-formáló ereje szinte minden népköltési anyagra rányomja a maga sajátos bélyegét. Egyébként ezek a változatok sem „betyáro-

sabbak”, mint erdélyi¹⁶ vagy északi rokonaik. Ennek az észak-olaszországi eseménynek témájául szolgáló szűzsének honi módosulásával kapcsolatban azt mondhatjuk, semmit nem von le értékéből, hogy költeményeink Fehér Lászlót lovat lopó betyárnak ábrázolják, hiszen nem is ez a ballada eszmei alaphelyzete. A tájunkon találtak arról tanúskodnak, hogy érzelmi telítettségükkel is megmaradnak hangsúlyozott epikus műveknek, és az egyéni tragédiákon keresztül mutatják be az elnyomó társadalmi rend szituációit. Értékeseknek tartjuk költeményeinket azért is, mivel olyan művészi fokra emelkedtek, amire csak az igazi balladák képesek; az érzelmi túlfűtöttség nem válik bennük lírai könnyedséggé, sőt ezek a vonások biztosítékul szolgálnak cselekménysodrásuknak és az ez alapján kibontakozó drámai feszültségnek. Olyanná tűnik – rossz hasonlattal élve –, mint amikor egy lenyűgöző könyvet nem bír letenni az olvasó: izgalmat keltenek a strófákba szorított eseményrészek, amelyek várakozással utalnak a további történés tragikus irányába. A „folyosóról-folyosóra” szaladgáló leány kapkodásait aggódva figyeljük, hogy miként cselekszik bátyja érdekében és lesz majd áldozata értelmetlen magatartásának. Az elnyomó törvénnyel szemben nemcsak a fiú bukik el – akinek sorsa meg van pecsételve tette miatt –, de a lány is. E két tragédia között azonban mégis lényeges különbség van. Előre érezzük a férfi fizikai pusztulását a hatalom képviselőivel szemben. A lány tragédiáját a már említett költői szépséggel megfogalmazott emocionális szálakból ki lehet következtetni, amiből egyenesen következik a lány erkölcsi bukása. Képletesen így írhatnók le a kettős tragédiát: tett = fizikai tragédia, érzékenység = erkölcsi tragédia. E típus változatai az egész országban egységeseknek mondhatók. A mi változatainknál csak két esetben van némi eltérés a kezdést illetően (F-1-2.): „Az igali hegyek alatt”, ill. „A tiroli hegyek alatt”; ez utóbbi nagyon is történelmi emlékü indítás. Az első strófákban említik balladánk Görc, Gönc, Göre, Gem, Dombvár vár(os)ait. A balladák közismert szereplőitől eltérően csak Máté Józsefné szövege szól arról, hogy László mellett barátja is fel van akasztva. Kerekesné szövege említi a máshol is előforduló Horvát bíró nevét. Somogyi változatainkban legtöbbször hadnagy szerepel a hatalom képviselőjeként. A motívumok közül egyik legrégibb az, amikor a leányt gazdagnak mutatja be egy-egy strófa (aki tál aranyat, ezüstöt visz bátyja kiváltására).

Az általunk közölt változatokban igen szép példáival találkozunk a különböző sorismétléseknek, gazdag betűrímeknek és sajátos formuláknak, amelyek tájunkon majdnem kizárólag e típushoz tapadnak. Hasonlót mondhatunk el e balladák záró stró-

12. VARGYAS L., Etn 71 (1960) 171–174.

13. GONCZI F., Göcsej népköltészete. Zalaegerszeg 1948, 163.

14. Magyar népköltészet II, 1955, 71.

15. CSANÁDI I.—VARGYAS L., 1954, 488.

16. SEPRÓDI J., Etn 22 (1912) 353.

fáiról, amelyek helyénvalóan ezekre a balladákra jellemző átkot tartalmaznak. Vikár Béla egyik ilyen változathoz tett megjegyzéseit a szűz-koszorú, istenfa szereplésével kapcsolatban itt emeljük ki¹⁷; ez az a faféleség (*abrotanum officinalis*), amelyből őseink és finn rokonaink a párta elődjét kötötték. Ehhez hasonló kifejezések máshol is előfordultak pl. gyöngykoszorú, szűzkoszorú, amelyekkel más műfajú gyűjtéseimben is találkoztam, még hozzá elég aktuális helyen: a lakodalmi szokások versciklusának leánybúcsúztató záró soraiban, de hasonlótl figyelhetünk meg néhány szakrális szövegünkben is az ártatlanságot kifejező szimbólumként Szűz Máriával kapcsolatban.

Az ún. „Legenda-ballada” típus számtalan változatával találkozhatunk Somogyban. Ez a *Három árva* címen ismert típus nemcsak itt, de országosan is nagy népszerűsége miatt, mint az európai népköltészet általánosan előforduló kincse. Nálunk az összes változat a „mohácsi temetőbe” vezet, ahová két, vagy három árva indul anyját keltegetni és panaszkodni.

Az édesanya minden esetben azt válaszolja, hogy nem kelhet fel, mert a keze vagy lába el van zárva, vagy deszkák közé be van zárva, de végül is mostohájukhoz utalja őket, aki viszont kegyetlenül kékre veri orcájukat, kitépkedi a hajukat, vagy kirekeszti az étkezésből az árvákat. Néhány változatban a magukra maradt testvérek egymás nyakába borulnak a pajtában, vagy a templomban (G–2–3.). E rövid változatokból kitűnik az is, hogy a Mária vessző-adásának motívumára csak halvány utalás történik. (G–5–6.): „Adok nektek három vesszőt”, „Veszek nektek három vesszőt”. Egyikben sem mutatkozik Mária alakja, mint pl. az erdélyi változatokban.¹⁸ Egy nagyon szép változatot találtam a torvaji Kottán Józsefné előadásában, amit azonban előző gyűjtésem óta tanulhatott meg és szószerint egyezik Bartók Béla gyergyótölgyesi¹⁹ gyűjtésével és a Vargyas Lajos közölte tekerőpataki változattal.²⁰ Utólagos eltanulásra vall a „kócsát” szóhasználat is (Somogyban „kúccsát” lenne inkább). Többféle nyugati kapcsolataik miatt különböző lecsapódások észlelhetők ezekben a szövegekben, amelyeket a magyarság tett ebben a formában ennyire egységessé. Somogyi változataink hasonlóan egységesek, és mindben az anyai szeretet síron túli megfogalmazása fejeződik ki, de a gyermekek tragikus életérzésének fokozását növelő mostoha is szerepet kap minden változatban.

Az édesanya és mostoha probléma minden kornak jellegzetes tünete, és ez a téma igen magas művészi kifejezést kap alkotásainkban. Somogyi vál-

tozataink kivétel nélkül röviden, tömören, tárgyalják a mondanivalót. Művészi értéküket költői szépségük is emeli, ami megnyilvánul jól formált strófális szerkesztettségükben is. E legenda téma új vetületét érdemes összevetni a régebbi alkotásokkal (G–7.).

A tragikus hangvételű balladák tárgyalása után ismerkedjünk meg „A megcsalt férj” típushoz tartozó víg balladánkkal (H–1.), amely lényegileg megegyezik az ország más változataival. Balladánk motívumainak, fordulatainak egyes strófákban elhelyezett módjával és néhány sajátos kifejezésével tér el némileg egyéb változatoktól, pl. a vészajtól,²¹ a berceletől,²² a Kodály Zoltán által megtalált töredéktől.²³ Ezek a balladák a német nyelvterület közvetítésével kerültek hozzánk.

Külső-Somogy igen gazdag a „rab-páva” balladás dal tekintetében. Tájunkon ennek a típusnak különlegesen szép kontaminációival találkozunk (I–1–2.). Ezeket kísérik legarchaikusabb dalaink. Máté Józsefné szövege a rab-betyár panaszáról, reménykedéséről szól, s művészi képeivel is feltűnést kelt. A páva itt nemcsak a megyeházára való felszállással tűnik fel – mint a remény és szabadság kifejezője –, de a régiebb rabénekek formuláit is idézi helyenként szövegünk. Bizarr-szép alkalmazást kap a páva madár a dal második felének strófaiban, ahol kapcsolatba hozza a reményt jelentő felkelő nap sugarával. Ezek a lírai képszimbólumok mintha tudatos költői műgondról tanúskodnának. Váci István hasonló jellegű dala helyenként jó balladai jegeket mutat, de erősen magán viseli a lopás vádjá alatt álló betyárról szóló új hangvételű dal jegyeit is. Dallama egyik legszebb változata környékünk „páva-dalának”. Az itt előforduló refrének a felkiáltás, kétségbeesés erősen lírai kitöréseiként jelentkeznek, és dallamhoz való igazodásukkal szép elemként illeszkednek bele a költemény testébe. Ebben az alkotásban találtam egyedül a régebben gyűjtött dallamokkal való hasonlatosságot s kifejezéseket (Bartók Béla gyűjtötte Rokoly Katalin²⁴). Az itt szereplő búval teli asztal és méreggel teli pohár a rabélet keserveinek tárgyi szimbólumai. Ezekhez hasonlótl idéz föl az 1907-es gyergyóújfalusi gyűjtés is.²⁵

Nem túlozunk, amikor azt állítjuk, hogy pásztor- és betyárdalok tekintetében Somogy az ország leggazdagabb tája.²⁶ A sok változat közül most három balladás menetű szöveget közlünk, amelyek közül a legteljesebb a szőlősgyöröki változat (J–2.). Ez elmondja az egyik legnevesebb betyárnak az esetét az osztopáni vörös bíróval. Ezt a formát már Vikár Béla,²⁷ Gönczi Ferenc és mások is szép változatokban találták meg. Ezek a szövegek bemu-

17. Magyar Népköltési Gyűjtemény VI. Budapest 1905, 3.

18. KALLÓS 1971, 249, 263.

19. BARTÓK B., Etn 19 (1908) 109.

20. Népzene és zenetörténet I. Budapest 1972, 22. (Szerk. Vargyas L.)

21. CSANÁDI—VARGYAS 1954, 488.

22. ORTUTAY—KRIZA 1968, 489–494.

23. KODÁLY Z., Etn 18 (1907) 234.

24. BARTÓK B., Etn 19 (1908) 114.

25. Népzene és zenetörténet. I. 1972, 12.

26. GÖNCZI F., Somogyi betyárvilág. Kaposvár, 1944.

27. VIKÁR B., Somogy megye népköltése. Bp. 1905, 148–150.

tatják azt a társadalmi kényszert, ami miatt betyárrá kellett lennie a pásztorembernek. Köztudomású, hogy Somogyban, a „királyi kanászok földjén” a kanásztársadalom volt a legrangosabb, nemcsak azért, mert gazdag népművészeti, tárgyi és szellemi hagyatékot örökölt az utódokra századokon keresztül, de főleg azért is, mert igen szoros kapcsolatot tartott fenn az elnyomott társadalmi rétegek szemében népszerű betyárokkal. Gyakran közös volt a sorsuk és egymásra voltak utalva. Az igazi betyárok a nép érdekeiért küzdve kivívták annak teljes szimpátiáját. A betyárokról, a pásztorokról szóló dalok és balladák olykor lírai, máskor epikus, vagy éppen drámai vonatkozásúak. Kommentár nélkül utalunk röviden Váczi István balladájára, amely szépsége ellenére is tartalmaz kisebb tévedéseket: a Patkó-testvérek ugyanis nem voltak egy bandában Juhász Andrással. A tévedés ellenére jól ábrázolja ez a balladás dal az elnyomó szervezet képviselőjének, a bírónak a tragédiáját. Tóth Imre rövidebb változata (J-3.) magvasan ugyanazt az eseményt rögzíti, s igen szép régies dallam kíséri. Érdekes kontaminációt mutat a vers ritmusa és szótagszáma szempontjából Szántó Ferenc közlése (J-1.). A tájunkon számtalan változatban talált epikus dalok és balladák közül nem idéztük a „Nem messze van ide kis Margitta”, az „Onnan alól jönnek a zsandárok”, „Megy a juhász a szamáron” című dalokat. Az országban elterjedt betyárballadák és dalok legtöbb változata a somogyi emberek alkotásaként kelt szárnra.

A következő más témájú változatok különböző tájról kerültek Somogyba. A „Tudjátok-e lányok” Sümegprágáról származik, oda pedig a Tisza mellékéről jutott. Ugyanígy a „Megöltek egy legényt” balladás dal sem helybeli eredetű. Ezekkel úgy járt az előadó – mint más esetben is tapasztalható volt –, hogy e két részt egyként akarta elmondani tartalmi szempontból, de más-más dallammal (K-1-2.). Ezek a változatok nem betyárballadák, bár gyakran találkoztunk valamelyik neves betyár nevével a szövegek között.²⁸ Ezek a formák inkább „A hűség próbája” típusal mutatnak kapcsolatot.

Egészen líraivá vált formájával találkozunk Torvajon a Tiszacsegéről oda vitt „Megölt szerető”-nek, amelynek záró strófája ráadásul még kölcsönzött is (K-3.).

A múltból való áttételes „üzenet” társadalmi és egyéni előadói vonzatát minden balladánál el lehet mondani. „A halálra táncoltatott leány” viszonylatában azért is térünk ki erre, mert lgalban több előadótól többféle felfogásban, értelmezésben vettük el. Ez a balladatípus is a különböző társadalmi helyzetben élő két ember tragikumára épül. Ezeket a változatokat minden somogyi községben lehet még gyűjteni „Sági bíróné” címen. Egyedül (Tardiné Puber Anna) balladája címe más: Csáki Mariska, amely

ritka címadó név Somogyban. A somogyi formák kivétel nélkül a legény beköszöntésével és a leány iránti érdeklődéssel indítják a cselekményt, amit követ az anya felelete, majd a legény bálba hívja a lányt, ezt követi az anya felelete a leánya gazdagságát kifejező körülmények felsorakoztatásával (szép brunnal cipő, szép selem szoknya, szép aranygyűrű, paplanos ágy, három szoba stb.). A következő része a drámai feszültség forróját ábrázolja, amelyből viszont teljesen hiányzik a ballada tragikumát kiváltó ok. Ugyisint hiányzik ezekből az alkotásokból a más tájon hangsúlyozott gazdag leány és szegény legény viszonyának bemutatása, valamint a hivalkodó anya és a leánya karakterizálása is. Ez a hiányosság teszi a cselekmény menetét hézagossá, homályossá. A ballada csúcspontján a mindenre elszánt legény felszólítja a hangászokat az eksztatikus erejű zene rázendítésére, mely előre sejteti a tragikus szituációt. Kevés somogyi változatban találkozunk a fiú nevével, csupán az „icikém-picikém” kifejezésekkel illetik egymást. A halálra táncoltatás elszántságának indulatát a „Nem lehet kimenni, Nem lehet pihenni”, valamint a „Hangászok, hangászok, Most húzátok reggelig” tiltó és parancsoló szavak fejezik ki, amelyből azonnal kiérezzük a kedves végzetének közeledtét. A szöveg nem minden esetben szól a két főhős különböző osztályhoz való tartozásáról, szerelmi viszonyukról, sem pedig a gazdag bíróné tiltásáról.

Az érzelmi túlfűtöttség balladai erejének az előadóra tett hatását jól jellemzi az az eset, amikor Tardiné a „Húzd rá! Csáki-beli hangászok” sorainál leállt a dalammal, és magát a drámai helyzet forrásában érezve kiabálva-recitálva adta elő a sorokat, mintha azonosítaná önmagát a bosszúállás, megtorlás hevétől fűtött gyilkossági szándékkal.

Ime egy újabb – a ballada tárgyát nem befolyásoló – mozzanat, amely visszavezet azokra, amelyeket a hagyományörzés pszichikai-emocionális rétegződéséről szoktunk elmondani. Visszakanyarodva Máténé szövegéhez: „Verje meg az isten Kedves édesanyám” átokrész többnyire záró strófa-ként jelentkezik legtöbb változatnál, de találkozunk olyan esettel is, amikor a strófák közé ékelődik az átok. Ez a sajátosság más típusú balladáinknál is előfordul Somogyban, ami arra mutat, hogy a klasszikus balladatípusok újabb formáival van dolgunk. Ezek az alkotások Somogyban többféle értelmezés szerint magyarázhatók, mind a verses formákat illetően, mind a mesei változatokkal kapcsolatosan. Ismert a balladák és más műfajok (hiedelem, mese) közötti kapcsolat. E tekintetben a hagyományörzőnek tartott Somogy igen gazdag példákkal szolgál. Balladáink többségénél az ördög-szerető koncepció érvényesül. A már említett Tardiné féle előadás „Csáki Mariskája” prózai kitétele is az előbbiekre utal (L-3.). Hasonló Máté

28. Magyar népköltészet II. 1955, 257.

Józsefné véleménye is az ördöggel kapcsolatban (L-4), ő azonban más indokokat is említ és hozzáteszi, hogy ez „Nem vót a nótában” (értsd alatta a strófákat, szövegeket, minthogy a dallamot „árijának” nevezi Máténé.) Ebbéli felfogásuk és a mechanikusan elmondott begyakorolt versmondásuk között némi zavarosság van.

Az általuk ismert szövegekben az ördög téma nem mindig logikus alkalmazású. Ennek az az oka, hogy hagyományt őrző elődöktől külön hallgatták az archaikus hiedelem-anyagot és külön tanulták meg a ballada sorait, de nem is mindig ugyanazoktól a személyektől. Somogy azon területek közé tartozik, ahol a hiedelem sokáig élt és több helyen még ma is tartja magát. Ebben a légkörben egyáltalán nem szokatlan az ördög téma továbbélése. Ez a mesei, hiedelemtörténeti anyag az, amelyből *A halálra táncoltatott leány balladájának* lényeges motívumai táplálkoztak, majd a kor igényéhez igazodva újra megjelenek. A motívum-kiváltást, csatlakozást és transzformációt számos más esetben is tapasztalhatjuk a folklórisztikában. Az ördög szerepeltetésének többféle magyarázatával találkoztunk területünkön. Máténé így indokolja gondolatait: „Kevé vót a Mariska... és az ördög megkeresete”, „Ez egy ördögös ember vót”, ezek a szavak nem azonos értelműek: először ördögről, majd ördögös emberről beszél. Somogy babonás történeteiben gyakran esik szó olyan élő személyről, aki emberfeletti tulajdonságokkal rendelkezik, s gyakran meg is nevezik őket. Külön kategóriát képeznek azok a hiedelem-csoportok, mesék, ahol az ördög konkrét, önálló hatalommal bír, de nem ördögös emberi lény. Máténé esetében mindkettő szerepeltetése lehetséges, de inkább arra következtethetünk egyéb ismert hiedelem anyagából, hogy az ördögös ember fogalmát értelmezi inkább, akit képesnek tart arra, hogy bárki alakját felvegye rontás vagy éppen a halálra táncoltatás céljából. Akár az ördög, akár az ördögös ember táncoltatta halálra a lányt, ennek különböző okai lehetnek. Először is a lány valóban kevély, gazdag voltából származó lenézés, amiért bűnhődnie kell a társadalmi törvények szerint. Másodszor a büszke anya eltoltó intézkedése váltja ki a fiú gyűlöletét. A rinyakovácsi Jancsó Györgyné szövegéből kitűnik, hogy a hetvenkedő lányt kijelentései miatt táncoltatják halálra. A lányt szereti kedvese, aki képes még a börtönbüntetést is magára vállalni a vádakkal szemben. Ebből a magyarázatból világos, hogy az ördög táncoltatta halálra a vőlegénye képében a kérkedő leányt. Ebben a változatban nincs szó osztályhátterű konfliktusról. Gelencsér Sándor közlése néhol mesterkéltnek, néhol primitívnek hat, de sorai között értékes motívum húzódik meg: „Roskad a Mariska, El is van fíradva, Az a bolond bája, Halálra táncoltatta”, *Meghalt a Mariska, Nem*

él már szegényke, Sági bíró lányának Ördög volt a kedvese”. Ez az ördögszerep már előbb felsejlik a harmadik strófában: „Mondja, hogy keljen fel, Menjen el a bálba, A legszebb ruhájába”. Mintha valaki kintről szólítaná fel, hogy menjen táncolni. Fel tűnő, hogy nem a szerető hívja a leányt. Ez valószínűleg az őt váró ördög lehet a vőlegénye képében.

Ezt a motívumot nem részletezzük tovább, mivel egyedi előfordulásról van szó. Helytálló Kriza Ildikónak az alábbi megállapítása:²⁹ „...ugyanis *A halálra táncoltatott leány* ballada után a *Halott szerető* meséjét mondta el, mert erről a balladáról az asszociálódott a tudatában”. Ennek teljesen azonos megfelelőjével találkoztam az igali Vajdáné meséje során (L-5.), aki nem hisz az ördögben. Ezt az ördögmesét akkor asszociálta, amikor az együttlevők erről a témáról beszélgettek. Ennek a meseformának archaikus jellegét nemcsak a lólábú ördög alakja mutatja, de az olyan fordulatok is, mint a „Nem jó órában mondtam én asztat” kifejezés is, ami a sejtelmes rémítő éjjel egyéb mesés fordulatoként is szerepel. Ezzel kapcsolatban gondolhatunk az ártó hatalmak, rossz szellemek halált hozó erejére. Összevetve ezt a gondolatfeltevésemet népi imagyűjtéseim számtalan példájával, olyan témarokonság érintéséig is elmehetünk, hogy a magyar középkori bajt hozó rossz szellemek és ártó hatalmak elleni imaváltozatokat is felidézhetjük. Feltevésemet mesénknek az a jelene is alátámasztja, hogy a leány és anyja a paphoz fordultak az ördögi erővel szemben, ami természetesen nem használt. Itt persze különbséget kell tenni az imákba vetett hit és a mesebeli pap misemondásának ereje között; hiszen az imáktól elvárták a kérelem teljesítésének eredményét, ám mesénkben a papnak és misemondásnak semmi foganatja nincs az ördög hatalmával szemben. Imáink sok motívumának pogány kori eredetű, de megkeresztényesített változata arra mutat, hogy a pogány praktikák elleni küzdelem még papi segédlettel sem volt kiírható a magyarság tudatából; sőt: máig is együttélnek a pogánykeresztény hitmorzsák. A mi mesénk őse is tehát a magyar középkor szülte lehet sok ima- és balladatestvérével együtt. Azt persze nem állíthatjuk, hogy *A halálra táncoltatott leány balladája* ennek az ördög-mesének egyenes leszármazottja, de a kapcsolat kimutatható közöttük. Ebben a változatban figyelemre méltó az olyan motívum, mint pl. a küszöb kiásása és a tetem alatta való átvitele stb. Ezekhez olyan hiedelemképzet kapcsolódik, hogy a ház szellemének segítségével félre lehet vezetni az ördögi hatalmat, rossz szellemet. Ennek kapcsán ne a „lares, penates” házi istenség megőrző ereje jusson eszünkbe, hanem a magyar néphit ereje és népi imáink koegzisztenciális viszonya.

Változatunk elődjének tarthatjuk *A r a n y L á s z l ó*

29. KRIZA I., *A halálra táncoltatott leány*. Budapest 1967, 108.

és Juliska fiatal kori hasonló témájú gyűjtését,³⁰ ahol azonban motívum különbségeket találunk a mienkével szemben: a pap helyett a leány a keresztyányához fordul; nem a küszöb alatt viszik át a halottat, s végül a mese az átlag megoldás szerint fejeződik be.

Visszatérve balladánk ördög-szerető problémáira, láttuk, hogy alkotásaink egységes jellegük ellenére sem azonos értelműek. Vajdáné ördög-szerető problémájához (lólábú ördög) használok fel magyarázatul a marcali Horváth József megjegyzéseit, amelyek szerint tánc közben mindenki a lány rémületes arcát és a táncoltató indulattól eltorzult kifejezéseit figyelte és senki nem vette észre, hogy az maga az ördögtáncos, akinek lólába van. Ez a gondolat azért is felettébb érdekes, mert a lólábú ördögöt a bálba helyezi. Az értelmezések közül az egyik azt tükrözi, hogy az osztálykülönbségben rejlő társadalmi ok a tragédia kiváltója és még ezen belül is azt látjuk az egyes formáknál, hogy a két hős szereti egymást s csupán a társadalmi, közösségi morál érvénye szerint történik a tragédia (az ezt vallók egy része viszont egyáltalán nem tud az ördög szerepéről). A másik felfogás szerint egyáltalán nem szerepel társadalmi különbség a szerelmesek között, csak a kegyetlen anya tiltása okozza a fiatalok halálát. Az ördög témájú változatoknál uralkodik olyan vélemény is, amely a legracionálisabb magyarázatot ad erre a kérdésre s ez éppen az, amit Horváth tovább mond: két fiú szereti a lányt, egy gazdag és egy szegény; az anya a gazdaghoz akarja adni lányát, aki a szegényt szereti. A lány által megvetett módos legény keresi az ördög szövetségét és fel is bérli, hogy a szegény legény képében táncoltassa halálra a lányt. Ennek az előre kiagyalt ravaszságnak kettős célja van: az őt gyűlölő leány megsemmisítése és a vetélytárs börtönbe juttatása. Ennek a világos értelmű magyarázatnak gyökereit az elnyomott osztály erkölcsi állásfoglalásában lehet keresni, amelyről többször szoltunk már és mások is kifejtették véleményüket.³¹ Utóljára szólok Máténé második értelmezéséről: kizárt minden földöntúli erő, csodás elem, hanem az a magyarázat az igaz szerinte, hogy a háborúba induló legény (a bíró fia) megfogadja kilenc barátját, hogy táncoltassák halálra a lányt. Ez a valóságízű felfogás már tartalmaz társadalmi vonzatú problémákat, de azt is megmagyarázza, hogy a leány halálra táncoltatását nem egy legény végzi (amire egy ember szinte képtelen lenne). A kiváltók ennél a magyarázatnál maga a féltékenység, mint bajthozó alapérzés. Az értelmetlen szándékoságot is magyarázza a történet, hiszen a végén a legény csókjaival halmozza el a leányt; majd a börtönbüntetés következik.

A továbbiakban kétarcú balladákat mutatunk be, amelyek általánosan elterjedtek országszerte és Somogyban Rigó Vera, Szabó Vilma néven ismertek. E változatok motívumgyökerekkel a klasszikus formákhoz kapcsolódnak, de formájuk s egyes fordulatuk igazolja újkeletűségüket. E típusról is kimutatta Vargyas Lajos nyugat-európai rokonságát.³² A szőlősgyöröki változat úgy kezdődik, mint sok népdal a maga természeti kép indításával. A 3–4. sor mégis mást jelent ebben a képsorban: lényegében átkot fejez ki azzal, hogy „Száradjon el a vadrózsa levele...”, ami annak a magyarázatát adja, hogy átkozott az anya, aki Vilmát szülte. Igaz, hogy a strukturális szempontból jobban illet volna a történet végére, de ezt ettől az új formától nem lehet zokon venni. A továbbiakban úgy történik minden, mint a legtöbb változatban: a gyilkosságot elkövetett leányanya a kocsmába megy bort rendelni, ahol elfogják és vallatják, hová tette négy, kilenc (vagy más számú) gyermekét. A cselekmény úgy folytatódik mindenütt, hogy bevallja az áldozatok sorát; rendszerint cédrusfa, citromfa, Tisza, Duna, Kőrös³³ szerepel sírhelyül. A drámai helyzet fokozását láthatjuk abban a részben, ahol a ballada arról beszél, hogy a zsandárok által kísért nőt a szeretője az ablakon lesi, akinek szemrehányást tesz. A megbánás tényét több változat ki is fejezi: „Hogyne fájna, talán meg is hasad, Még én élek, zörgetem a vasat.” Gyakori jelenete egyes variánsoknak a „beakadt” szoknyának, vagy „rózsás atillának” a kikapasztására történő zsandárokhoz intézett kérés. Ez a sűrített képi kifejezés igen archaikus tartalmú: veszedelmet, rosszat sejtető az, hogy éppen a vármegye kapujába akad be a ruha. A vármegye (ház) az elnyomó hatalom kifejezője itt is, mint legrégibb betyár-rab dalainknál is. A legtöbb változatban a gyilkos anya büntetése az uralkodó társadalmi szankciók szerint történik s ez az elítélés néhol egybeesik az anyai ítélet megnyilatkozásával is, mint pl. Kallós Zoltán bükkhavas-pataki gyűjtésében.³⁴ Egészen ritka eset, ahol a tragédia öngyilkossággal végződik (vízbefúlás).³⁵ Ugyancsak szokatlan hangnem uralja Kallós Zoltán sötétpataki „Szabó Anáját”.³⁶ E balladatípus egy része a ponyvairódommal és históriákkal való kapcsolatra mutat. A legtöbb változat azonban ki tudja fejezni kora esztétikai ízlését és az új ízlésű közönség társadalomadta problémáit, amiről többek között Kanyaró Ferenc is tudósít bennünket.³⁷ Ritmikailag pedig Seprődi János igyekszik képet festeni egy marosszéki változat kapcsán.³⁸

Ugyancsak sok változatban él Somogyban a „bárolány és juhászlegény” esetéről szóló dal, valamint a Szendrő báró (Endre, Endri, Endrőd stb.) címen

30. Magyar népköltészet III. Budapest 1955, 356. (Szerk. Ortutay Gy.)

31. KRIZA 1967, 72–90.

32. CSANÁDI–VARGYAS 1954, 557.

33. Magyar népköltészet II. 1955, 313.

34. KALLÓS 1971, 485.

35. CHOLNOKY L.-né Etn 30 (1919) 74.

36. KALLÓS Z., Balladák könyve. Budapest 1973, 536.

37. KANYARÓ F., Etn 17 (1906) 234.

38. SEPRÓDI J., Etn 24 (1913) 43–44.

ismert újstílusú balladás történet. A klasszikus rokon témákhoz hasonlóan ez a forma is az osztályellentétek tükrében ábrázolja a szerelmesek problémáját, természetesen nem olyan archaizált stílusban és formai megoldásokkal, mint régi balladáink teszik. A fenti két témát legtöbbször egybe akarják mondani adatközlőink, mivel a történet hasonló egymáshoz. Csakhamar beáll azonban a zavar, mert vagy a dallamuk nem egyforma, vagy a különböző szótagszámú strófák nem illeszthetők az általuk ismert egy dalmhoz. Hasonlóan járt Váczi István balladája elmondása közben (N 1–2.). Tóth Imre rövidebb szövegű történetének értékét régi dallama teszi értékesé (N–3.). Vajdáné balladája igen mutatós fordulatokkal és kölcsönvett motívumaival emelkedik ki csoportja gyengébb alkotásai közül (N–4.). A leány és az anya közötti feszültség az egész cselekmény alapszínezetét adja, melyben a keményszívű nő jelleme határozottan rajzolódik elénk. Újszerű viszont ebben a struktúrában a záró strófa odavetése, ami a cigányasszony jóslatával optimista kicsengést ad a történetnek. E ballada típus némelyike a Tiszántúlra hivatkozik, ahonnan valójában elterjedt ez a forma.³⁹ Vannak azonban olyan változatok is, amelyek gyökerei visszanyúlnak a vándor-bujdosó, a pásztor-, betyárballadák és dalok motívumvilágába.

Eddigi elemzésünk során azokkal a folklór alkotásokkal foglalkoztunk, amelyek vagy teljességükben kapcsolódtak népköltészetünk klasszikus rétegéhez, vagy pedig csak részben, egyes motívumaikkal, gon-

dolati tartalmukkal vannak némi kapcsolatban régebbi magyar, vagy más európai folklórányaggal. Külső-Somogy általunk birtokolt teljes anyagát nem mutathatjuk be ebben a dolgozatban, s így mellőznünk kell a statisztikai kimutatásunkban szereplő újstílusú anyagunkat, gyilkosság-balladáinkat, helyi eseményeket megörökítő költeményeinket, mint pl. „A cséplőgépbe esett lány” típusú epikus dalainkat, Balázs Sándor, Szabó Jolán, Lechner Imre, Szép Zomborné, Pápainé, Bogár Imre történeteit, a „Szeretőért gyilkos”, „Szeretőért testvérgyilkos” stb. típusok balladáit, epikus dalait. Ezek az újabb képződmények nem érik el a régi stílusú balladáink művészi szintjét, mégis azt kell megjegyeznünk, hogy ezekkel együtt teljes a magyar és ezen belül Külső-Somogy epikus anyaga. Ezek közül azonban a példatárban közöltünk néhányat.

Somogy északi csücskének balladáit, balladás dalait a teljesség igénye nélkül igyekeztünk bemutatni, helyenként utalva más tájegységünk vonatkozó anyagára is és az ország különböző területeinek hasonló anyagára is. Az összevetésből kitűnik, hogy ez a szűkebb terület milyen gazdag lehet mind minőségileg, mind mennyiségileg, holott a gyűjtés java része még hátra van. Somogy egész területét érintő anyagunk több kötetre valót tesz ki, melyből a lehetőségek szerint időnként közreadunk néhány tanulmányt. Jóleső érzés rálelni olyan népköltési értékekre, amelyek már évtizedek óta eltűntek és most újra előbukkantak régi hagyományőrző embereink tudatából.

Együd Árpád

A

A szégyenbe esett lány

(1.)

(Angoli Borbála)

Lányom, lányom Angoli Borbála,
Ugyan mi ja baja a ruhád aljának?
Elöl kurtábbodik, hátul hosszabbodik,
Szép karcsú derekad egyre vastagodik.

Lányom, lányom Angoli Borbála,
Ugyan mi ja baja a ruhád aljának?
Szabó nem jól szabta, varró nem jól varrta,
Magam is ott voltam, mikor elrontotta.

Lányom, lányom Angoli Borbála,
Ugyan mi ja baja a ruhád aljának?
Elöl kurtábbodik, hátul hosszabbodik,
Szép karcsú derekad egyre vastagodik.

Mit tűröm-tagadom, csak ki kell vallanom,
Hét hónapos terhem kötöm alatt hordom.

Hóhérok, hóhérok vigyétek lányomat,
Vigyétek lányomat, tömlőcbe vessétek.
Tizenhárom napig sem enni, sem inni,
Tizenhárom napig sem enni, sem inni,

Kis fecském, kis fecském vidd el levelecském,
Vidd el a levelem Gyöngyvári úrfinak,
Gyöngyvári úrfinak, az én galambomnak.

Jó esté, jó estét ismeretlen ayám!
Hol vagyon, hol vagyon Angoli Borbála?
Benn van a szobába asztalt teregetni,
Asztalt teregetni, tányért borongatni.

Benn voltam, nincsen ott ismeretlen anya.
Hol vagyon, hol vagyon Angoli Borbála?
Mit tűröm-tagadom, csak ki kell vallanom,
Benn van a szobába, gyászos nyoszójába.

Engem temessenek templom elejibe,
A mi kisdedünket az oltár elébe,
De ja za jó anyád istent sose lásson.

Torvaj (Tiszacsege) Kerekes Józsefné, 1922

39. ORTUTAY-KRIZA 1968, 651.

2.

(Nándorvári dajka)

Egy szegény anyának tizenkét lánya volt,
A tizenkettedik Nándorváron dajka volt.

Édes lányom, lányom mi történt eseted,
A szoknyád eleje így elrövidüle?

Szabó nem jól szabta, varró nem jól varrta,
Verje meg az isten, aki elrontotta,

Hóhérok, hóhérok vigyék a lányomat,
Vigyék a lányomat az akasztófára.
Lányom, édes lányom mi történt eseted,
A szoknyád eleje így elrövidüle?

Kedves édesanyám, szabó nem jól szabta,
Szabó nem jól szabta, varró nem jól varrta.

Kedves édesanyám, adjál egy minutát,
Adjál egy minutát, csakhát egy fél órát.

Hadd írjak levelet Kis Király Miklósnak,
Kis Király Miklósnak, az én galambomnak.

Fecském, édes fecském, vidd el a levelem,
Vidd el a levelem azon galambomnak.

Ha nincs odahol, tegyed az ablakba,
Ha meg nem találod, tegyed az asztalra.

Nem találta otthol, az asztalra tette.
Kocsisom, kocsisom fogjál be hat lovat,
Fogjál be hat lovat, legjobbat, legszebbet.

Úgy menjünk, mint a szél, vagy mint a gondolat,
Hogy életbe érjem az én galambomat.
Édes jó anyám, hol van a galambom,
Hol van a galambom, a Nándorvári dajkám?

Nincs itthol, nincs itthol, lement a fojóra,
Lement a fojóra, hogy lábát megmossa.
Hogy lábát megmossa, szívét vigasztalja,
Beszéljen társával, az ő barátnéjával.

Nincs ott lenn, nincs ott lenn, nincsen a fojóra.
Hol van a galambom, a Nándorvári dajkám?

Mi tűrés-tagadás, be kell hát vallanom,
Ott bent a szobában alszik az ágyában.

Ott bent a szobában alszik az ágyában,
Jóízűen pihen a paplanyos ágyában.

Erre a vőlegény benyitja a zajtót,
Szívem a szíveddel egy sírba helyezték.

Szöllősgyőrök, Vácz István, 1908.

3.

(Édes lányom, lányom)

Édes lányom, lányom mi jannak az oka,
Zöld selőm szoknyádnak hosszab a hátujja?
Szabó nem jól szabta, varró nem jól varrta,
Gyöngyvári úrfi volt annak elrontója.

Hóhérok, hóhérok vigyék a lányom,
Vigyék a lányom az akasztófára.
Ej anyám, jó anyám hagyjál egy fél órát,
Hagyjál egy fél órát, vagyis egy-két órát.

Míg levelet írok Gyöngyvári úrfinak,
Gyöngyvári úrfinak, az én galambomnak.
Póstásom, póstásom vidd el a levelet,
Vidd el a levelet Gyöngyvári úrfinak.

Ha délbe érsz oda, tedd a tányérjára,
Ha este érsz oda, tedd a párnájára.
Kocsisom, kocsisom, legjobbak kocsisom,
Fogd be a hat lovat, azt is a legjobbat.

Te legyél az esső, én meg a villámlás,
Hogy életbe érhessem aranyos Rozikám.

Jó estét, jó estét, ismeretlen anyám!
Hol van a leányod, aranyos Rozikám?

Mit tűröm-tagadom, itt ki köll vallanom,
Ben van a szobába, ki van már terítve,
Kilenc lány-pajtása sirdogál mellette.

Bemögy a szerelmes, kihúzza a kését,
Kihúzza a kését, vágta a szívébe.

Engem temessenek templom elejére,
Aranyos Rozikám templom közepire,
Aranyos Rozikám templom közepire,
Ártatlan magzatunk az oltár elejbe.

Igal, Vajda Józsefné, 1905.

4.

(Menyasszonykereső)

Jó estét, jó estét
Ismeretlen anyám!
Hol van a te lányod,
Szép Mariska babám?

Elment fijam, elment
A nagy hegyek alá
Kék ibóját szedni,
Koszorúba kötni,

Elment a vőlegény
Menyasszonyt keresni,
Nem találta sehol,
Vissza köllött jönni.

Jó estét, jó estét
Ismeretlen anyám!
Hol van a te lányod,
Szép Mariska babám?

Elment fijam, elment
A nagy vendéglőbe
Tányért törölgetni,
Asztalt teríteni.

Elment a vőlegény
Menyasszonyt keresni,
Nem találta sehol,
Vissza köllött jönni.

Jó estét, jó estét
Ismeretlen anyám!
Hol van a te lányod,
Szép Mariska babám?

Most már nem tagadom,
Meg köll azt mondanom,
Bent van a szobába,
Jászos nyoszójába.

Bement a vőlegény.
Borult a keblére.
Fokta a zöreg kést,
Szúrta ja szívébe.

Vérem a véreddel
Ety patakba fojjék,
Testem a testeddel
Egy sírba nyugodjék.

Egyiket temették
Napnyugota felől,
Másikat temették
Napkelete felől.

Egyiknek a sírján
Három rozmaringszál,
Másiknak a sírján
Három vadgalamb áll.

A három rozmaring
Csak azt hajladozza,
Áldott vagy te legény,
Áldott vagy te rózsza.

A három vadgalamb
Csak azt turbékolja,
Átkozott a zanyád,
Átkozott a zapád.

Zics, Horváthné, Kocza Mari, 1921.

5.

(Szücs Mariska)

Lányom, édes lányom
Mi bajod érkezett,
Hogy a te vacsorád
Nem jól tetszett?

Itt van egy pohár bor,
Igyál csak belülle,
Szomorú szívedet
Vigasztald meg vele.

Nem iszok, nem iszok,
Egy csöppet se iszok,
Csak a szép lányságom,
Csak asztát siratom.

A szép Szücs Mariska
Kiment a kis kertbe,
A mérges italát
Vitte ja kezébe.

Virágok, virágok
Ti is hervadjatok,
Reggel nyolc órára
Engem sirassatok.

Virágok, virágok
Ti is hervadjatok,
Reggel nyolc órára
Engem sirassatok.

Zúgnak a harangok,
Hiullanak a könnyek,
A szép Szücs Marisra
Mos hánnyák a földet.

Had hánnyák, had hánnyák,
Nem hánnyák hijába,
Minden hajadon lány
Vigyázzon magára.

Vigyázzon magára,
Mostani világba,
Hogy meg ne csalja őt
A kedves babája.

Igal, Vajda Józsefné, 1903.

B

A megátkozott lány

1.

(Az aradi kislány)

AZ ARADI KISLÁNY

[IGAL, MÁTÉ JÓZSEFNÉ]

AZ A-RA-DI KIS-LÁNY FÉR-HÖZ A-KAR MEN-NI

DE AZ É-DES ANY-JA NEM A-KAR-JA EN-GED-NI

NEM HA-JOL SZA-VÁ-RA, FÉR-HÖZ AD-TA MA-GÁT

DE AZ É-DES ANY-JA NA-GYON MEG - ÁT - KOZ - TA

Vacsorája jelött a hideg rázza ki,
Vacsorája után a lelke szájjon ki.
Először főkijált a kisebbik vőfény,
Édes anyámasszony bágyott a menyasszony.

Nem bágyott, nem bágyott, csak azér bánkódik,
Messziről jött ide, azér szomorkodik.
Másodcor főkijált a nagyobbik vőfény,
Édes anyámasszony beteg a menyasszony.

Nem betég, nem betég, csak azér bánkódik,
Messziről jött ide, azér szomorkodik.
Harmadcor főkijált maga a vőlegény,
Édes anyámasszony mekhalt a menyasszony.

Akkor a vőlegény kést fog a kezébe,
Kezéből a mellére, melléről a szívébe.
Véröm a véreddel fojjon ety patakba,
Testöm a testeddel nyugodjék egy sírba.

Lelkém a lelkeddel egy urat imádjon,
De a jó édesanyád istent soha ne lásson.
Verje még az isten ojan édesanyát,
Aki szívből átkozza egyetlen egy leányát.

Igal Máté Józsefné, 1935.

2.

Az aradi kislány férhöz akar menni,
De ja zédesannya nem akarja jengedni.
Nem hajolt anyjára, férhez adta magát,
De ja zédesannya nagyon elátkozta.

Vacsorája előtt a hideg rázza ki,
Vacsorája után a lelke szálljon ki.
Először főkiált a kisebb vőfény,
Édes anyámasszony bágyott a menyasszony.

Nem bágyott, nem bágyott, hanem búslakodik,
Messziről jött ide, azér szomorkodik.
Másodszor főkiált a nagyobb vőfény,
Édes anyámasszony beteg a menyasszony.

Nem beteg, nem beteg, hanem búslakodik,
Messziről jött ide, azér szomorkodik.
Harmadkor főkiált maga a vőlegény,
Édes anyámasszony meghalt a menyasszony.

Akkor a vőlegény kést fogott a kezébe,
Kezéből a mellébe, melléből a szívébe.
Vérem a véreddel, fojjon ety patakba,
Testem a testeddel pihenjen egy sírba.

Lelkem a lelkeddel egy urát imádjon,
A te édesanyád istent soha se lásson.

Minden édesanya gondolja meg magát,
Hogy mejjlik órában átkozza meg a lányát.
En is megátkoztam, de nagyon megbántam,
Édes jó istenem sírba van a leányom.

Igal Farkas Józsefné, Szili Erzsébet, 1907.

3.

Az aradi kislány férhöz akar menni,
De az a jó anyja nem akarta hagyni.
Az aradi kislány férhöz adta magát,
De az a jó anyja nagy átkot mondott rá.

Hit, remény, szeretet szálljon át feletted,
Mennyegződ vacsorán add ki a lelketed.
Először felkiált a legelső vőfény,
Édes anyámasszony beteg a menyasszony.

Nem beteg, nem beteg, csak nagyon szomorú,
Mert most hozták ide idegen országból.
Másodszor felkiált a legkisebb vőfény,
Édes anyámasszony beteg a menyasszony.

Nem beteg, nem beteg, csak nagyon szomorú,
Mert most hozták ide idegen országból,
Harmadszor felkiált maga a vőlegény,
Édes anyámasszony meghalt a menyasszony.

Ekkor a vőlegény kést fog a kezébe,
Kezéből mellére, melléről szívébe.
Vérem a véreddel egy patakba folyon,
Testem a testeddel egy sírba nyugodjon.

Lelkem a lelkeddel egy istent imádjon,
De az a jó anyád istent sose lásson.

Siófok (Zics) Schmidt Györgyné, 1928.

4.

Az aradi kislány férhöz akar menni,
De ja zédesanyja nem akarja engedni.

Az aradi kislány férhöz adta magát,
De ja zédesanyja megátkozta a lányát.

Vacsorája előtt a hideg rázza ki,
Vacsorája után a lelke szálljon ki.

Először felszólal a legkisebb vőfény,
Édesanyám asszony bágyott a menyasszony.

Nem bágyott, nem bágyott, csak azért bankódik,
Messziről jött szegény, azér szomorkodik.

Másodkor felszólal a másodig vőfény,
Édes nénémasszony beteg a menyasszony.

Nem beteg, nem beteg, csak azért bankódik,
Messziről jött szegény, azér szomorkodik.

Harmadkor felszólal maga a vőlegény,
Édes anyámasszony meghalt a menyasszony.

Erre ja vőlegény kést fog a kezébe,
Kezéből a mellére, melléről szívébe.

Vérem a véreddel ety patakba fojjék,
Testem a testeddel egy sírba tétessék.

Torvaj Kvasznicza Gyuláné, 1925.

C.

A halálra hurcolt lány

1.

(Bodor Katalina)

Gyere be, gyere be
Szegény özvegyasszony,
Igyál egy ice bort,
Vagy ha kettőt isz.

Nem a te érdemedér,
Nem is a fiadér,
Hanem a lányodér,
Bodor Katalinér.

Hogyha te eszt mondd,
Biztos, hogy elmegyek,
Bodor Katalina
Az enyém lessz, úgy hiszem.

Lányom, édes lányom,
Bodor Katalina,
Elattalak téged
Rákóci kocsmába.

Elattalak téged
Rákóci kis úrnak.

.....

A Rákóci kis úrfi
Elment öhozzájok.
Bodor Katalina
Szóba se állt véle.

De Rákóci kis úrfi
Ötet arra kérte,

.....

Húszta-vonta
Erdőn-mezőn,
Bokron mindenen át,
Lófarkához kötötte,
Vitte szegény kislányt.

„Az a mama, aki szinte esztet elmondta az is mékhalt. Együtt szoktuk mindeszt dalolni ezzel a második szomszéd-dal, az is mékhalt. Szomorú néni. Tuttuk má mi régen, a nagypapa ezeket mind tutta a világon. Nagypapa Varga László volt.” — Mi volt a további története a balladának? — „Hát, hogy húszta-vonta szegény kislányt minden átul, mer nem hajút a szóra. Akkor asztán, mikor ammár a ruhája tele volt vérré, a cipője, akkor haza vitte és mékhalt.”

Törökkoppány, Buzsáki Istvánné, 1900.

D.

Az elrabolt leány

1.

(Kincsem feleségem)

Kincsem feleségem!
Engem invitálnak
Vendég vacsorára,
Apró pogácsára.

Uram édes uram!
Így erre a szokás,
Akit férhöz adnak,
Hírharangot adnak.

Kincsem feleségem!
Vedd rád selém szoknyád,
En meg majd rám veszem
A gyilkolló ruhám.

Kincsem feleségem!
Mi jannak a zoka,
Atyád udvarában
A zácsok faragnak?

Kincsem feleségem!
Mi jannak a zoka?
Atyád városában
Nagyon harangoznak.

Uram édes uram!
Így erre a szokás,
Akit férhöz adnak,
Annak padokat faragnak.

„Kilenc éves koromba, mikor még olyan kisfijú voltam Karád községben, a nagynénémű tanultam.” — Mi volt a foglalkozása a maga nagynénjének? — „Képésarató. En meg mint fiatal kisfijú — a zédesanyám megbetegedett — el köllött menni ötet helyettesíteni és ott tanultam meg, amikor a tarlóru bementünk este” — Mit meséltek az öregek ennek a további történetéről? — „Errű aszt meséltek kérem szépen, hogy valamikor abba a nagyon régi időbe vót tizenkét bandita, akik öserdőbe tartózkodtak barlangba és a városba egy nagyon szép kisleánt láttak. 23 éves fiatal ember vót a vezérük és ellopták eszt a kisleánt és a leánka nem méhetett séhova sē. Nem is látott semmit sē, csak oankor, amikor ök vitték magukka. Ha zsákmányúni vitték, vagy akárhere mēntek, akkor mikor elvitték, csak oankor látott valakit, v. valamit; máskor mindig a zerdőbe tartózkodott. Es eszt a zéletét nagyon megunta és egycer mekkérte a fijatalem-bért, hogy vigye jel a szülejihő, és ott valahogy sikerült a szülejinē lejáccani asztat, hogy mekhívták ezeket egy vacsorára. Ugy, hogy ott má a karhatalmat, mindent elkészítették ezék elfogására” — Miért kellett hírharangot adni és kinek adtak? — „Ezéknek adtak hírharangot, hogy mēnnek, a karhatalomnak, akik e vótak áva.” — Nem törökökről beszéltek a maga elődjei? — „Banditáknak hitták abba a zidőbe azokat.” — Mindig erre az egy dallamsorra mondták az egészet? — „A zegészet. Különben a nagynéném, ha valamellik éne, akkor tunnám még ezék meggyilkolásukat is, temetössüket, mindent. Mer még vót egy verzs hozzá.” — A banditákat aztán elfogták? — „El igen és legyilkulták őket.” — A férfi, a férj mért mondtotta, hogy felveszi a gyilkoló ruháját? — „Hogyha valami ujad ved vóna a szülői házná észre — hiszen azér nem mert megszöknyi sem, mert fétt attú, hogy meggyilkujják a zegész családot akkor ezék.” — Meg is akarta gyilkolni a leányt, mert fölveszem a gyilkoló ruhám, mondtotta a férfi. — „Aszt nem arra a térre monta, hanem arra a térre monta, ha valami ujjan lesz ottan — ha kevesebb erő led vóna, nem ujan nagy karhatalom, hogy megbír velük — akkor maj ezék gyilkultak volna ottan.” — Le akarta gyilkolni veszély esetén a leány szüleit? — „Igen.”

„Ugyancsak asztán hallottam a dédgyejimtű, az előgyejimtű, hogy amikor a za hadjárat vót itten, a tatárok, hogy jöttek és nem tuttak rendessen beszényi, oan furcsán ejtették ki: Triszka, Julcsa, Nanica gyertek elő, mer elmēntek a tatárok. És amellik előjött, akkor azokat legyilkuták. Meg különben is amúgy is csúfra tették, v. mellüket levákták, egyiket így, másikat úgy.”

Kisbárapáti, Tóth Imre, 1902.

2.

(Uram édes uram)

(Az elzálogosított lány)

Uram édes uram!
Mi annak az oka,
Atyád városában
Nagyon harangoznak?

Kincsem feleségem!
Az annak az oka,
Ha egy lányt férjhez adnak,
Hírharangot húznak.

Uram édes uram!
Mi annak az oka,
Atyád városában
Nagyon kopácsolnak?

Kincsem feleségem!
Az annak az oka,
Ha egy lányt férjhez adnak,
Bűrtort csináltatnak.

Kincsem feleségem!
Vedd rád fehér ruhád.
En is rám veszem
A fekete gyászruhám.

Kincsem feleségem!
Neked harangoznak.
A kopácsolással
Koporsót csinálnak.

Uram édes uram!
Adj egy fertály órát,
Hadd láthassam egyszer
Kis falum határát.

„A leány apja gazdag uzsorás volt, akitől a szomszéd faluból egy legény vett fel pénzt uzsorakamatra. Az öreg férjhez akarta adni a lányát és azt a fiatalembert szemelte ki, és elengedi az adósságát a legénynek, ha elveszi a leányt. Bár a fiú mást szeretett, de, hogy az adósságtól szabaduljon, feleségül vette a lányt és elvitte falujába, ahol viszont meggyilkolta a leányt. Így akart szabadulni a lánytól és az adósságtól is.”

Siófok (Zics) Gasparics Józsefné, Máj Teréz, 1927.

E.

Fia-rabolta anya

1.

(Altatódal)

Alugyál babuska,
Szép török babuska.
Nekem izz volt egyszer
Egy szép babuska.

Elvitte ja török,
Elvitte ja török,
Most is megismerném
Szöme szömöréről,
Karja fehéréről.

Alugyál babuska,
Szép török babuska.

„Ez igaz vót ám. Történelemből olvastam... Asztán akkor a fíját, ötet rabolta el a török... Asztán akkor főhúszta a karját, a gyereket, és egy nagy fehér jel vót itt... És rátalált a fíjára. Akkor nagy-nagy estét tartott a fíja és ott maradt, mint édesanyja... Esztet én olvastam, ilyen altatódalt... Úgy olvastam egy könyvből. Oda-haza vót édesapámnak anyyi könyve, egy pöccával: a zujtestamentom az ótestamentom... Édesapám parasztembér vót. Heléttés bíró volt. Ijen előjáróféle, szegény embér vót...” — A fia hogy került fogságba? — „Fokszá-

ba esett, ott megnősült... A zédesannyát meg kitoloncúták, a magyarokat, és ki erre mēnt, ki arra mēnt ugye. A törökök elől bújdosztak. Asztán nagyon jó volt a za gyerek és mekfogatta dajkának a zöregmamát, s aszt monta neki, hogy nē sírjon itt a kapuba, bévezette a mamát. Ott étlen pusztulna, és aszt mondta neki, hogy béviszi és id lehet nála, mer van kisbaba, maj dajkálja. Asztán hát od vót a mama dajka. Asztán mikor ringatta a kisgyereket eszt szokta neki dudúgatni.”

Igal, Vajda Józsefné, 1905.

F.

A halálraítélt huga

1.

(Fehér László)

Fehér László lovat lopott
A tiroli heggyek alatt,
Fehér László lovat lopott
A tiroli heggyek alatt.

Méktutta ezt Fehér Anna,
Hogy a bátya fogva vala,
Méktutta ezt Fehér Anna,
Hogy a bátya fogva vala.

Fog bē kocsis a lovakat,
Rakj mellém sok aranyokat,
Fog bē kocsis a lovakat,
Rakj mellém sok aranyokat.

Agyonisten hadnagy uram!
Fogad isten Fehér Anna!
Agyonisten hadnagy uram!
Fogad isten Fehér Anna!

A bátyámat kíváttonám,
Ha aranyér, ha ezüstér,
A bátyámat kíváttonám,
Ha aranyér, ha ezüstér.

A bátyádat én kijadom,
Ha egy éjjel velem alszol.
A bátyádat én kijadom,
Ha egy éjjel velem hálál.

Nem szólt erre Fehér Anna,
Elsétál a fojosóra,
Fojosóru a rostéjra,
Onnan beszótt a bátyának.

Édes bátyám kíváttolak,
A hadnaggyal vele hállok,
Édes bátyám kíváttolak,
A hadnaggyal vele hállok.

Ej/ nē hájj véle a huncuttal,
Az akasztanivalóval,
Szüzességedét elveszi,
Bátyád fejét levéteti.

Ej/ nem szót erre Fehér Anna,
Elsétál a fojosóra,
Fojosóru a szobára,
Fölfeküdt a nyoszolyára.

Ej/ aluszol-ë Fehér Anna?
 Pihentél-ë Fehér Anna?
 Nem aluszom, nem nyukhatom,
 Mert sok lánc zörgését hallom.

Csak aluggyál, csak nyugoggyál,
 Bátyádrul në gondolkoggyál,
 A bátyád a jobb kéz felől,
 Barátja meg bal kéz felől.

Átkozott légy hadnagy uram,
 Víz előtted föláradjon,
 Mozdóvized vérré váljon,
 Törülköződ lobbót vessen,
 A jó isten meg në mentsen.

Igal, Máté Józsefné, 1905.

2.

(Az igali hegyek alatt)

Az igali hegyek alatt
 Fehér László lovat lopott.
 A vármegye mékhallotta,
 Szegény Lászlót el is fokta.

Méktutta a Fehér Anna,
 Méktutta a Fehér Anna,
 Fog bé kocsis a lovakat,
 Elvisszük az aranyokat.

Agyonisten hadnagy uram!
 Fogaggy isten édes lányom!
 Mi ja bajod édes lányom?
 Maj mégmondom hadnagy uram.

A bátyámat kivátnóm,
 Kijadom én édes lányom,
 Ha egy éjjel velem hálász.

Fehér Anna nem szól arra,
 Elfordul a fojosóra,
 Fojosóru vas-rostéra,
 Hol találta a bátyára.

Agyonisten édes bátyám!
 Fogadd isten szép Annuskám!
 Kiváttolok édes bátyám,
 Hadnagy urral véle hálván.

Në háj vele a huncfuttal,
 Az akasztanivalóval,
 Szüzességed is elvész,
 Bátyád fejét levéteti.

Fehér Anna nem szól arra,
 Elfordul a fojosóra,
 Fojosóru a szobára,
 Sírva mén a nyoszolyára.

Aluszol-ë Fehér Anna
 Lelkématta gyöngyviola?
 Nem aluszok, nem nyukhatok,
 Mer sok lánczörgést hallgatok.

Béresejim fát hordanak,
 Azok ollármáva vannak.

Aluszol-ë Fehér Anna
 Lelkématta gyöngyviola?
 Nem aluszok, nem nyukhatok,
 Mer a nagy lánczörgést hallom.

Aluhacc már, aluhacc már,
 A bátyádnak vége van már.
 Kivitték a faluvégre,
 Az akasztófa tövébe.

Átkozott légy hadnagy uram,
 Százezerszer hadnagy uram,
 Kis pej lovad, hogy lédobjon,
 És halálíg lètiporjon.
 Törülköződ lobbót vessen,
 A jó isten meg së mentsen.

Igcl, Vajda Józsefné, 1905.

3.

(Fehér László)

Fehér László lovat lopott
 A fekete halom alatt.
 Nagyt durrant ostorával,
 Felhallik a Gem várába.

A csendörök eszt megtutták,
 Vallatóra szállították,
 Van-e apád, van-e anyád,
 Van-e gyönyörű hugocskád?

Nincsen anyám, nincsen apám,
 Van egy gyönyörű hugocskám,
 Kinek neve Fehér Anna,
 Fen lakik a Gem várába.

Mikor Anna eszt megtutta,
 Hogy a bátya el van fogva,
 Leszalad az istállóba,
 Az istáló ajtajába.

Fog be kocsis a lovakat,
 Rakjál rája színaranyat,
 Most indulunk a nagy útra,
 Laci bátyám válcságára.

Bíró uram, bíró uram!
 Hoztam neked szín-aranyat,
 Hosztam neked szín-aranyat,
 Babadicsd meg a bátyámat.

Nem kell nékem az aranyad,
 Háljál velem az éjszaka,
 Háljál velem az éjszaka,
 Szabad lesz ő egy órára.

Erre Anna egyget se száll,
 Végigsétál a folyosón.
 Folyosóról folyosóra,
 Le a börtön ajtajára.

Fehér Laci édes bátyám!
 Alszol-e, vagy ébren vagy tán?
 Nem aluszom, ébren vagyok,
 Csak felőled álmodozok.

Ász mondta a bíró uram,
 Háljak véle a zéjszaka,
 Háljak véle a zéjszaka,
 Szabad leszel egy órára.

Ne hájj véle a disznóval,
 Az akasztanivalóval.

Erre Anna egyyet se szől,
Végigsétál a folyosón,
Folyosóról folyosóra
Fel a bíró szobájába.

Bíró uram, bíró uram,
Véled hálok a zéjszaka,
Véled hálok a zéjszaka,
Szabadicsd meg a bátyámat.

Éjjél után egy órákor
Mi zörög az ablakodon?
Lovam hajtják itatóra,
Zabla zörög a szájába.

Erre Anna egyyet se szől,
Végigsétál a folyosón,
Folyosóról folyosóra,
Le a börtön ajtajába.

Fehér Laci, édes bátyám,
Alszol-e, vagy ébren vagy tán?
Felelnek a többi rabok,
Ne itt keresd a bátyádat.

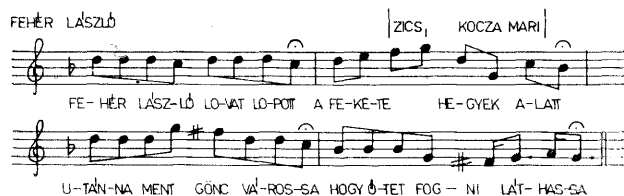
Zöld erdőbe, zöld mezőbe,
Akasztófa tetejébe.
Erre Anna egyyet se szől,
Összeesik a folyosón.

Átkozásom nem szokásom,
Csak a véred vízzé váljon,
Elvetted Laci fejét,
Egy leánynak becsületét
A negyedik esztendőbe
Vigyenek a temetőbe.

Balatonkiliti, Horváth Lászlóné, Fekete Erzsébet, 1940.

4.

(Fehér László)

Fehér Anna meghallotta,
Hogy a bátyja el van fogva.
Fogd be kocsis hat lovadat,
Rakj mellé sok aranyakat.

Hinap-jónap hadnagy uram!
Miért jöttél gyöngymadaram?
Hinap-jónap hadnagy uram!
Miért jöttél gyöngymadaram?

A bátyámér hadnagy uram.
A bátyádat én kijadom,
Ha az éjjel veled alszom.

Ne hálj véle a kutyával,
Az akasztanivalóval,
Szüzességedet elveszi,
A bátyádat lefejezi.

Kilencet ütött az óra,
Aluszol-e Fehér Anna?
Nem aluszom, nem nyughatom,
Csak a nagy lánczörgést hallom.

Csak aludjál, csak nyugodjál,
A lovajim zabot esznek,
Azok zörgetik a láncot.

Tízét ütött már az óra,
Aluszol-e Fehér Anna?
Nem aluszom, nem nyughatom,
Csak a nagy kardzörgést hallom.

Csak aludjál, csak nyugodjál,
A katonák harcba mennek,
Azok zörgetik a kardot.

Tizenkettőt üt az óra,
Aluszol-e Fehér Anna?
Nem aluszom, nem nyughatom,
Csak a nagy jajsztót hallgatom.

Csak aludjál, csak nyugodjál,
A bátyádnak feje nincs már.

Törölköződ lobbort vessen,
Mosdóvized vérré váljon,
Azt kívánom: a jó isten
Meg ne mentsen, meg ne áldjon.

Zics, Horváthné, Kocza Mari 1921.

5.

(Fehér Laci)

Fehér Laci lovat lopott
A fekete halom alatt.
Nagyot durrant ostorával,
Felhallatszik a Dombvárra.

Fehér Lacit el is fogták,
Vallatásra szállították,
Van-e apád, van-e anyád?
Van-e gyönyörű hugocskád?

Nincsen apám, nincsen anyám,
Van egy gyönyörű hugocskám,
Annak neve Fehér Anna,
Fenn lakik a Dombvárába.

Mikor Anna ezt megtutta,
Hogy a bátyja el van fogva,
Leszaladt a zistállóba,
A zistálló ajtajába.

Fog be kocsis a lovakat,
Rakjál rája színaranyat,
Rakjál rája színaranyat,
Holnap megyünk a nagy útra.

Agyonisten bíró uram!
Agyonisten, agyonisten!
Hoztam neked színaranyat,
Szabadics ki ja bátyámat.

Nem kell nekem színaranyad,
Hájjál vélem a zéjszaka,
Hájjál vélem a zéjszaka,
Megszabadul egy órára.

Erre Anna semmit se szólt,
Végigsétál a folyosón,
Folyosóról folyosóra,
Megy a börtön aijájába.

Fehér Laci édes bátyám!
Ébren vagy-e, vagy meghaltál?
Ébren vagytok, nem aluszom,
Csak felőled ábrándozom.

Fehér Laci édes bátyám!
Azt mondta a bíró uram,
Háljak véle a zéjszaka,
Megszabadulsz egy órára.

Ne háj véle a disznóval,
Lám akasztanivaló az,
Szegény bátyád fejét veszi,
Neked becsületed veszi.

Erre Anna semmit se szól,
Végigsétál a folyosón,
Folyosóról folyosóra,
Megy a bíró aijájára.

Visszajöttem bíró uram,
Háljon vélem a zéjszaka,
Háljon vélem a zéjszaka,
Szabaduljon egy órára.

Ejféli után egy órákor
Mi zörög a zablakomon?
Lovam hajtyák itatásra
Zabla csörög a szájába.

Erre Anna semmit se szól,
Végigsétál a folyosón,
Folyosóról folyosóra,
Megy a börtön aijájára.

Fehér Laci édes bátyám!
Ébren vagy-e, vagy meghaltál?
Kiszólnak a többi rabok,
Ne itt keresd a bátyádat.

Zöld erdőbe, zöld mezőbe,
Akasztófa tetejébe,
Zöld erdőbe, zöld mezőbe,
Akasztófa tetejébe.

Erre Anna semmit se szól,
Végigsétál a folyosón,
Folyosóról folyosóra,
Megy a bíró aijájára.

Átkozásom nem szokásom,
Mosdóvized vérré váljon,
Mosdóvized vérré váljon,
Törölköződ lobbót hányjon.

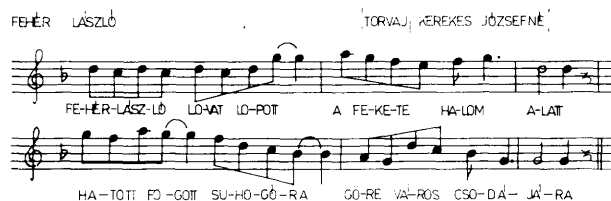
Tizenhárom sor patika
Ürüljön ki a számodra,
Tizenhárom szekér szalma
Rohadjon el a zágyadba.

Tizenhárom esztendőre
Vigyenek a temetőbe.
Tizenhárom esztendőre
Kivitték a Fehér Laci
Bíróját a temetőbe.

Siófok (Nemesbükk), Nagy Jánosné, 1928.

6.

(Fehér László)

Rajta, rajta hat vármegye!
Fehér László bekerítve,
Kutya betyár add meg magad,
Vagy aszt mond meg hogyan hívnak!

Az én lovam kesejlábú,
Az én nevem Fehér László.
Verjünk vasat a kutyára,
Jobb kezére, bal lábára.

Fehér Anna meghallotta,
Hogy a bátyja le van fogva,
Parancsojja kocsisának,
Kocsisom fogjál be bátran.

Kocsisom fogj be hat lovat,
Tégy fel egy véka jaranyat,
Tégy fel egy véka jaranyat,
Kiszabadítom bátyámat.

Fehér László, kedves bátyám,
Elsz-e, vagy talán meghaltál?
Sem nem élek, sem nem halok,
Most is rólad gondolkodok.

Fehér Anna nem nyugodott,
Tömlőcajtó elé osont.
Bátyám, bátyám Fehér László,
Hogy hívják itten a bírót?

Bíró, bíró Horvát bíró,
Az akasztófára való,
Ez a bíró Horvát bíró,
Szemét szedje ki ja holló.

Ekkor asztán Fehér Anna
Megy a bíró jablakára,
Bíró, bíró, Horváth bíró,
Szabadics ki ja bátyámat.

Szabadics ki ja bátyámat,
Adok egy véka aranyat,
Kiszabadul bátyád még ma,
Csak háj vélem egy éjszaka.

Bátyám, bátyám Fehér László,
Aszt monta nekem a bíró,
Kiszabadul bátyád még ma,
Hájjak véle egy éjszaka.

Fehér Anna édes húgom,
Ne háj véle csak aszt mondom,
Neked szüzességed veszi,
Bátyádnak fejét veteti.

Fehér Anna nem nyugodott,
Elment a bíró házához,
Véled hállok egy éjszaka,
Gombos végű nyoszajába.

Éjjél tájban egy órákor
Csörgést hallok a zudvaron.
Bíró, bíró, Horvát bíró,
Mi csörömpöl a zudvaron?

Kocsisom lovát itatja,
Annak zörög zabolája,
Annak zörög zabolája,
Kötőfékje, kantárszárja.

Fehér Anna rosszra gondolt,
Elment a tömlőc-ajtóhoz.
Bátyám, bátyám Fehér László,
Alszol-e ja, vagy nyugodol?

Hugom, hugom Fehér Anna!
Ne itt keresd a bátyádat,
Zöld erdőbe, zöld mezőbe,
Akasztófa tetejébe.

Ekkor asztán Fehér Anna
Megy a bíró ablakára.
Bíró, bíró, Horvát bíró!
Lovad lába megbotoljon.

Lovad lába megbotoljon,
Tégedet a földhöz vágjon,
Tégedet a földhöz vágjon,
Isten nyomorékká adjon.

Tizenhárom kocszi szalma
Rothadjon el a zágyadban,
Tizenhárom esztendőjig
Nyomjad a zágyad fenekit.

Tizenhárom doktor keze
Fáradjon ki sebeidbe,
Tizenhárom sor patika
Ürüljön ki a számodra.

Ugye bíró jót kívántam,
Mosdóvized vérré váljon,
Törölköződ lángot hányjon,
Isten téged sosem lásson.

Torvaj (Tiszacsege), Kerekes Józsefné, 1922.

G.

Legenda-ballada

1.

(Három árva)

A mohácsi temetőbe,
Két kis árva sétál benne.
Az is azér sétál benne,
Édesannyuk nyukszik benne.

Kej föl, kej föl édesanyánk,
Nézd meg milyen ingünk, ruhánk.
Nem kelhetek két kis árva,
Deszkák közé vagyok zárva.

Adok nektek egy kis vesszőt,
Verjétek meg a temetőt.
Van tinéktek mostohátok,
Aki gondot visel rátok.

Kékre veri arcotokat,
Kitépkedi hajatokat.
Hogyha édesanyánk lenne,
Falat kenyérünk csak lenne.

Zics, Szunyog Istvánné (Hornung Mária), 1925.

2.

(Három árva)

A mohácsi temetőbe,
Három árva sétál benne,
Három árva sétál benne,
Apjuk, anyjuk nyugszik benne.

Kej föl, anyjuk, kej föl, apjuk,
Leszakadt a gyászruhájuk,
Kej föl anyjuk, kej föl apjuk,
Leszakadt a gyászruhájuk.

Gyere bátyám a templomba,
Borujjunk egymás vállára,
Sírattuk a jó anyánkat,
A mi kedves jó dajkánkat.

Torvaj, Tickel Jenőné, 1937.

3.

(Három árva)

A mohácsi temetőbe,
Három árva sétál benne.
Mind a három asz siratja,
Hol fekszik a zédesanyja.

Kej föl anyám a sírodból,
Mer a ruhánk nagyon rongyos.
Van tinéktek mostohátok,
Aki gondot visel rátok.

Hajatokat mögfésüli,
Arcotokat vérrel fösti,
Vacsorát is melegített,
Három árvát kilöködi.

Gyertek testvér a pajtába,
Borujjunk egymás vállára,
Uty sirassuk jó anyánkat,
A felnevelő dajkánkat.

Andocs, Huszár Imréné, (Torma Terézia),
1929.

4.

(Három árva)

A mohácsi temetőbe,
Három árva sétál benne,
Az is azér sétál benne,
Édesanyja nyukszik benne.

Az is azér sétál benne,
Édesanyja nyukszik benne.

Kej föl anyám a sírodból!
Nem kelhetek tihozzátok,
Van tinéktek mostohátok,
Van tinéktek mostohátok,
Aki gondot visel rátok.

Megfésüli hajatokat,
Kékre veri arcotokat,
Mikor az ételt beviszi,
Három árvát kirekeszti.

Mikor az ételt beviszi,
Három árvát kirekeszti.

Zics, Huszár Mihályné, (Weimper Aranka)
1927.

5.

(Három árva)

Veszek nektek három vesszőt,
Veszek nektek három vesszőt,
Úgy mennyetek a temetőbe,
Jó anyátok sírhalmára.

Kej föl anyánk, édesanyánk,
Itt van a te három árvád,
Itt van a te három árvád,
Mind a három feketébe.

Nem kelhetek, nem kelhetek,
Nem kelhetek három árva,
Egyik lábam el van zárva,
Egyik kezem is elzárva.

Van már néktek mostohátok,
Aki gondot visel rátok,
Aki kenyért ad kezédbe,
Aki fehért mos reátok.

Mikor kenyért ad kezédbe,
Könnyetek hull kezedekre,
Mikor fejeteket mossa,
Könnyetek hull köténytökbe.

Torvaj, Kottán Józsefné, (Horváth Ágota)
1903.

6.

(Három árva)

A mohácsi temetőbe,
Három árva sétál benne,
Az is azér sétál benne,
Édesanyja nyukszik benne.

Az is azér sétál benne,
Édesanyja nyukszik benne.

Hová mentek három árvák?
Messzi útra szolgálatra,
Szolgálatra, szolgálatra,

Ne menjetek messzi útra,
Szolgálatra, szolgálatra,
Ne menjetek három árvák,
Hosszú útra szolgálatra.

Adok nektek három vesszőt,
Verjétek meg a temetőt.
Kelj föl anyánk a sírodból,
Nézd meg a mi ruháinkat,
Fésüld meg a hajainkat.

Nem kelhetek három árvák,
Deszkák özé vagyok zárva,
Nem kelhetek, deszkák közé,
Deszkák közé vagyok zárva.

Van tinéktek mostohátok,
Aki gondot visel rátok,
Aki gondot visel rátok.

Megfésüli hajatokat,
Kékre veri arcotokat,
Kékre veri arcotokat.

Mikor az ételt beviszi,
Három árvát kirekeszti,
Mikor az ételt beviszi,
Három árvát kirekeszti.

Siófok (Zics) Schmidt Györgyné, 1928.

7.

(Sír a három árva)

Sír a három árva,
Mer nincs nékik anyjuk,
Nincs meleg szobájuk,
Nincs tiszta ruhájuk.

Ne sírjatok árvák,
Maj lesz jó anyátok,
Jó a jóisten is,
Vigyáz a ttrátok.

Megy a három árva,
Ki a temetőbe,
Letérdelnek szépen
A sírnak szélére.

Sírval azt kiáltják,
Gyere haza anyánk,
Nincsen meleg szobánk,
Nincs ki vigyáz rejánk.

Nem mehetek haza,
Mer meg vagyok halval,
Sok sárga hideg föld
A testemet nyomja.

Mariskám, kislányom,
Vigyázz testférédre,
Majd egy özvegyasszony
Fölkeres tikteket.

Megy a három árva,
Hazafelé ballag,
Sötét hideg szoba
Várgya őket otthon.

Kopognak az ajtón,
Agyisten jó estét!
Három kicsi árva,
Én leszek anyátok.

Befőtöm szobátok,
Kimosom ruhátok.
A csillagok szépen
Leragyognak rátok.

Csurgó, Borbély Teréz, 1913.

(A verset saját kézírásával küldte leírásban,
1972. nov. 1.)

H.

A megcsalt férj

1.

(Kedves feleségem)

Kedves feleségem!
Mi bajod angyalom?
Mit keres itt a katona
Az én ágyamon?

Ere-ara néz a zasszon,
Hol van itt a katona?
Szógálónak fáj a foga,
Az feküdt oda.

Szógálónak pörge bajszát
Jaj ki látott már,
Miúta a csillagos ég
És a világ áll?

Kedves feleségem!
Mi bajod angyalom?
Mit keres itt a nyerges-ló
Az udvaromon?

Ere-ara néz a zasszon,
Hol van itt a nyerges ló?
Szógáló a tehenemet
Eresztette el.

A tehénen sárga nyeret
Haj ki látott már?
Miúta a csillagos ég
És a világ áll?

Kedves feleségem!
Mi bajod angyalom?
Mit keres itt a fényes kard
A fogasomon?

Ere-ara néz a zasszon,
Hol van itt a fényes kard?
Szógáló a csipő-vasat
Tette fel oda.

Csipő-vasat fényességgel
Jaj ki látott már,
Miúta a csillagos éga
És a világ áll.

Kedves feleségem!
Mi bajod angyalom?
Mit keres a fényes csizma
Az ágyam alatt?

Ere-ara néz a zasszon,
Hol van a fényes csizma?
Szógáló a köcsögöket
Rakta be oda.

Köcsögökön réz-sarkantyút
Jaj kilátott már?
Miúta a csillagos ég
És a világ áll?

Kedves feleségem!
Mi bajod angyalom?
Még ma este bál lesz nálunk,
Ha én akarom.

Ere-ara néz a zasszon,
Hol lehetne itten bál?
Még ma este, még ma este
Furkósbót vár rád.

Igal, Tardi F-né, (Puber Anna) 1901.

1.

Rab-páva

1.

(Rászállott a páva)

Rab vagyok, rab vagyok,
Mikor szabadulok?
A régi rabságba
Térdig vasba vagyok.

Térdig vasba vagyok,
Derékig bilincsbe,
Kijapad a szemém
A nagy szenvedésbe.

Szájj el páva, szájj el,
Házunkon köröszkül,
Szójj be a zanyámnak,
Maga van egyedül.

Ha kérdi hogy vagyok?
Nagyon beteg vagyok,
A régi rabságba
Talán meg is halok.

Tér dig vagyok vasban,
Derékig bilincsbe,
Kijapad a szemém
A nagy sötétségbe.

Kert alatt folyik el
A Rábának a vize,
Fejem fölött sivit
Annak a szellelte.

Oda vagyok zárva
A Csillag-börtönbe,
Kijapad a szemém
A nagy hidegségbe.

Szájj el páva, szájj el
Házunkon köröszül,
Szájj bē a zanyámhoz,
Maga van egyedül.

Ha kérdi hogy vagyok?
Szabad madár vagyok,
A régi rabságból
Mámo szabadulok.

Mámo szabadulok
Hónap hazamégyek,
Anyám két karodra
Sírva ráröpkölök.

Vessél párnás ágyat
A fárt fíjadnak,
Meg annak a szép kis
Pávo kis madárnak.

Megpihenünk ketten
A zelső szobádba,
Aranytollú páva,
A rugonyos diványon.

Főkett a fényes nap,
Ereszté sugarát.
A szép pávo madár
Terjegeti szárnyát.

Erepül a páva
Kelet, nyugot felé,
Kiterjesztett szárnyal
Az ég alja felé.

Erepül a páva
Kelet, nyugot felé,
Kiterjesztett szárnyal
A vármegyeház felé.

Igal, Máté Józsefné, 1905.

2.

(Sógorom a paraszt)

Sógorom, sógorom,
Kedves jó sógorom!
A te lovaidat
Más is ellophatta.

Hej, de csak azt mondja,
Hátamra vereti.

A kaposvári fegyház
Nem az istenháza,
Hanem a raboknak
Gyilkolló tanyája.

Abban van egy asztal,
Búval van az tulle,
Azon van egy pohár,
Méreggel van tulle.

Aki arról eszik,
Búval lesz az tulle,
Aki aszt megissza,
Méreggel lesz tulle.

Szój le páva, szój le
A vármegye kútyára,
Hozzál vizet szádban
A rabok számára.

Elszállt a páva
A vármegye kútyára,
Vid vizet szájában
A rabok számára.

No rabok igyatok,
Ne szomorkodjatok,
Kérjétek az istent,
Majd megszabadultok.

Anyám, anyám, anyám,
Kedves édesanyám,
Kedves édesanyám!
Kedves édes fíjam!

Kedves édesanyám!
Menny be a zurakhoz,
Kérd meg az urakat,
Uri hatalmakat.

Kedves édes urak!
Kedves édes fíjam!
Kedves édesanyám,
Mit montak az urak?

Kedves édes fíjam!
Aszt monták a zurak,
Aszt monták a zurak,
Hogy fölakasztanak.

Kár, nagyon kár,
Kár volna aszt tenni,
Gesztenyeszín hajam,
Sudár szemöldököm,
A pörge bajuszom
A szélnek eregetnem.

Szöllősgyörök, Váci István, 1907.

J.

Betyár-balladák

1.

(Juhász András)

Sárbogárdon juhász voltam,
De egy kicsit elaludtam,
A birkáim elszéledtek,
Lucernába belementek.

Hat közülük felpuffadt,
Enrajtam mingyár kijattak,
Ojan levelet is attak,
Sehun bé nem fogathattak.

Mingyár betyár még sem lettem,
Csak disznókkal keredkettem.
Osztopányi vörös bíró,
Az akasztófára való.

Az áta nékem utamat,
Elvette ja disznajimat,
Disznajimat is elvette,
Kaposvárra jelentette.

Mingyár jöttek a pandúrok,
Feketettek, mint a sasok.
En is néztem még messziről,
A fíjadi erdőszélről.

— Most lett asztán Juhász András betyár —

No legények itt vagyunk már most hatan,
Fölmennyünk hát igyen-igyen Topánba,
Fölmennyünk hát igyen-igyen Topánba,
Osztopányi bírónak a házába.

Kutya bíró agyonisten jó estét!
Agyonisten Andris fíjam szerencsét!
Nem tom bizon, szerencse ja vagy halál,
Aki téged ágyad előtt megtalál.

Kutya bíró térdepülj le a földre,
Gyermekektől búcsúzz el hát örökre,
Ugrik Ferkó belelűtt a mellibe,
Juhász András egyszerre ja szívébe.

No most kutya, tegyenek el a földre,
Ne áj többé szegénylegény elejbe.

Nagyberény, Szántó Ferenc, 1913.

2.

(Juhász András)

Elszegődtem én Bogátra juhásznak,
Jó legelője van ott a birkának,
Hogy egy kicsit elaludtam,
A juhaim megszéledtek.

A juhaim megszéledtek,
Lucernába belementek,
Harminchét darab fölpuffadt,
A tisztartó rajtam kiadott.

Levelet is oiant adott,
Kivel föl nem fogadtatom.
Azért betyár mégsem lettem,
Hanem disznókkal kereskedtem.

Az osztopáni vörös bíró,
Az akasztófára való,
Az elállta az utamat,
Elvette a disznaimat.

Azér betyár mégsem lettem,
Még pajtásra szert nem tettem,
Szert tettem egy jó pajtásra,
Patkó Pista barátomra.

Elindultunk aláfelé,
Az osztopányi bíró felé.

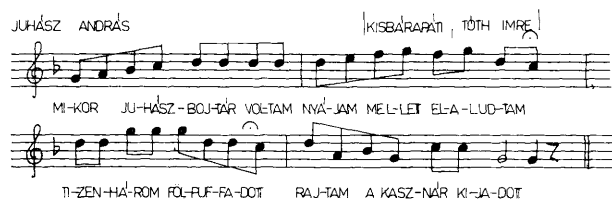
Agyonisten osztopányi vörös bíró,
Kutya bíró jó estét!
Térbetődöl le az ágyad elejbe,
Búcsúzz el a családodtól örökre.

Juhász András egyet lőtt a fejébe,
Patkó Pista kettőt meg a szívébe.
Nesze kutya ez kell neked régóta,
Nem állsz többet Juhász András útjába.

Szöllősgyörök, Váci István, 1907.

3.

(Juhász András)

Betyár még akkor sem löttem,
Csak disznókkal keredkedtem.
Osztopányi vörös bíró,
Az akasztófára való.

Az álltal nékem utamat,
Elvette a disznajimat.
Betyár én csak akkor löttem,
Mikor pajtásra szert tettem.

Osztopányi vörös bíró jó estét!
Bucsúzz el a családodtól örökre.
Osztopányi vörös bíró borujjal lè a földre,
Bucsúzz el a családodtól örökre.

A fegyverem szégezem a mellének,
Osztopányi vörös bíró vége ja zéletédnek.

Kisbárapáti, Tóth Imre, 1903.

4.

(Túl a Tiszán)

Túl a Tiszán piroskendős integet,
Gyere által kedves babám, ha lehet.
Általmennék, de a révész nem visz át,
Így hát babám ritkán látjuk mi egymást.

Túl a Tiszán van egy hajó kikötve,
Abba van az én szeretöm megölve,
Kávészínű priccses-nadrág van rajta.
Ej, de igaz szeretője voltam valaha.

Túl a Tiszán nem jó mélyen aludni,
Mer a Tisza ki-ki szokott öntení.
Elviszi a kávészínű kalapom,
Mivel mondom, hogy jó éjszakát galambom.

Túl a Tiszán mandulafa virágzik,
Mandulája mind a Tiszába ázik,
Terem még a mandulafa mandulát,
Özvegasszony neveli a szép lányát.

Torvaj (Tiszacsege), Kerekes Józsefné, 1922.

5

(Rózsa Sándor)

A zöld erdő jázban van,
A zöld erdő jázban van,
Rózsa Sándor fogva van,
Rózsa Sándor fogva van

Egy vasárnap délután,
Egy vasárnap délután,
Sétál Sándor az utcán,
Sétál Sándor az utcán,

Utána megy két zsandár,
Utána megy két zsandár,
Rózsa Sándor megvagy már,
Rózsa Sándor megvagy már,

Utána mēnt az annya,
Utána mēnt az annya,
Sándor fiam jőjj haza,
Sándor fiam jőjj haza,

Nem mēhetek én haza,
Nem mēhetek én haza,
Véressen visznek haza,
Véressen visznek haza.

Édősanyám édese.
Édősanyám édese,
Van-è ruhám szennyesé,
Van-è ruhám szennyesé?

Ha nincs ruhám szēnnyēsen,
Ha nincs ruhám szēnnyēsen,
Majd lēsz hónap véressēn,
Majd lēsz hónap véressēn,

Kész már az akasztófa,
Kész már az akasztófa,
Rózsa Sándor lóg rajta,
Rózsa Sándor lóg rajta.

Lányok, lányok sírjatok,
Lányok, lányok sírjatok,
Síromra boruljatok,
Engöm többet nem láttok.

Tizenkét lány fehérbe,
Tizenkét lány fehérbe,
Vigyēn a temetőbe,
Vigyēn a temetőbe.

Igal, Vajda Józsefné, 1905.

K.

A megölt legény

1.

(Tudjátok-e lányok)

Tudjátok-e lányok,
Kisprágán mi történt?
Halva találtak egy legényt
A temető szélén.

Arra ment az anyja,
Kelti, de nem hallja.
Kelj fel, kelj fel Feri fiam.
Gyere velem haza.

Nem mehetek haza,
Mert meg vagyok halva,
Szép fekete göndör hajam
Vérrel van bevonva.

Arra ment egy kislány,
Kelti de meghallja,
Kelj fel, kelj fel szép szeretőm,
Gyere velem haza.

Elkísérsz-e tehát
Temető kapuig?
Elkísérlek szép szeretőm
Egész a sírodig.

Megcsókolsz-e tehát
Három kislány előtt?
Megcsókollak szép szeretőm
Az egész világ előtt.

Elhuzatod-e hát
Mind a hat harangot?
Elhuzatom szép szeretőm
Mind a harminchatot.

2.

(Megöltek egy legényt)

Megöltek egy legényt
Hatvan forintjáért,
Bévetették a Tiszába
Fekete lováért.

Tisza be nem vette,
Partjára vetette.
Arra ment egy halászlegény
Hálójába tette.

El is vitte messze,
Kolozsvár elébe,
Kolozsvári temetőben
Szépen elhelyezte.

Üzent az anyjának,
Menjen temetésre,
El is ment az anyja, apja,
A négy gyermekével.

Balatonkiliti (Sümegprága) Horváthné,
(Fekete Erzsébet) 1943.

L.

A halálra táncoltatott lány

1.

(Sági bíróné)

Jó estét, jó estét
Sági bíróné asszony!
Itthol van-e a lánya,
Az én kedves galambom?

Itthol van, itthol van,
A legelső szobába,
Jóízűet aluszik
A paplanos ágyába.

Ménnyen be, kölcsé fel,
Engedje el a bálba,
Szép fehér ruháját
Ölcsé a derekára.

Szép kis brunel cipőjét,
Húzza fel a lábára,
Sok szép arany-gyűrűket
Húzza fel a zújjára.

Hangászok, hangászok,
Sági beli hangászok!
Ma reggelig huzzátok
A kedves Mariskámnak.

Icikém, picikém
Engedj ki pihenni,
Szép brunel cipőmből
Vérömet kiönteni.

Icikém, picikém,
Nem lehet kimenni,
Pici brunel cipődből
Vérödet kiönteni.

Hangászok, hangászok,
Most huzzátok reggelig!
Sági bíró lányával
En mulatok hajnalig.

Verje még a zisten
Kedves édesanyám,
Ki jestétől reggeleig
Nem kerési a lányát.

Még a más lány aluszik,
A zágyába pihenik,
Sági bíró Mariska
A kocsmába halódik.

Verje még a zisten
Kedves édesanyám,
Ki jestétől reggeleig
Nem nézi még a lányát.

Szólnak a harangok
Sági bíró lányára.
Úty hallottuk, ma reggel
Mékhalt a kocsmába.

Mékhalt már, mékhalt már,
Ki izz van csöndítve.
Az a hitvány rongv ember
Szenvéd a börtönbe.

Szénvedék, szénvedék,
Szénvedék, érette,
Mékhalni, mékhalni
Kész leszék érette.

Jó reggelt, jó reggelt
Sági bíróné asszony!
Uty hallottuk, ma reggel
Mékhalt a menyasszony.

Mékhalt már, mékhalt már,
El is lesz az temetve,
Az a hitvány rongy ember
Szenvéd majd érette.

Szénvedni szénvedék,
Szénvedék érette,
Mékhalni, mékhalni
Kész vagyok érette.

Verje még a zisten
Ijen édesanyát,
Ki jestétől reggelig
Nem nézi még a lányát.

Igal, Máté Józsefné, 1905.

2.

(Sági bíró lánya)

Jó estét, jó estét
Sági bíróné asszony!
Itthol van-e a lánya,
Az én kedves galambom?

Itthol van, itthol van,
A belső szobában,
Jóízűet alszik már
A paplanyos ágyában.

Menyjen be, keltse föl,
Küldje jel a bálba,
Szép bruner cipőjét
Húza föl a lábára.

Szép bruner cipőjét
Húza ja lábára,
Zöld selem szoknyáját
Kösse ja derekára.

Szép selem szoknyáját
Kösse ja derekára,
Tíz arany-gyűrűjét
Húza föl a zújára.

Jó estét, jó estét,
Sági bíró hangászok!
Ma estétől reggeleig
Csak vígan húzátok.

Húzátok cigányok,
Húzátok cigányok!
Míg a Sári bíró lányát
Életbe látjátok.

Húzzák a hangászok,
Járják a mulatót.
Sági bíró leánya
Ity keszte el már a szót.

Lassabban, könnyebben
Városuti László,
Eressz ki pihennei,
Piros vért kiöntenyi.

Icikém, picikém
Nem lehet kimenni,
Szép bruner cipődből
Piros vért kiöntenyi.

Jó reggelt, jó reggelt
Sági bíróné asszony!
Itthol van-e a lánya,
Az én kedves angyalom?

Nincs itthol, nincs itthol,
El van már temetve,
Az a huncut gazember
Szenved már a börtönbe.

Verje meg a zisten
Azt a zédesanyát,
Ki estétől reggelig
Bálba hegyja a lányát.

— Akkor gyün a másik vőlegény,
a zigazi vőlegény —
Jó reggelt, jó reggelt
Sági bíróné asszony!
Itthol van-e a lánya,
Az én kedves angyalom?

Nincs itthol, nincs itthol,
El van már temetve,
Az a huncut gazember
Szenved már a börtönbe.

Siófok, Nagy János, 1893.

3.

(Csáki Mariska)

Jó estét, jó estét
Csáki bíróné asszony!
Hol van a leánya,
Az én kis galambom?

Od ben van, od ben van,
A belső szobába,
Jóízűet alszik
Paplanyos ágyába.

Mennyen be, keltse fel,
Külgye jel a bálba,
Szép selem szoknyáját
Kösse a derekára.

Szép brunel cipőjét
Húzza ja lábára.

Húzzátok, húzzátok
Csáki beli hangászok,
Húzzátok reggelig,
Reggelig húzzátok!

Icikém, picikém
Engeggy ki pihenni,
Pici brunel cipőmből
Véremet kijönten.

Nem lehet pihenni,
Nem lehet pihenni!

Húz rá! Csáki beli hangászok
Húzzátok, húzzátok, húzzátok,
Reggelig húzzátok!

Icikém, picikém
Haggy kicsit pihenni,
Pici brunel cipőmből
Véremet kijönten.

Nem lehet kimenni,
Nem lehet pihenni,
Pici brunel cipőmből
Véredet kijönten.

Húzzátok, húzzátok!
Mekhált a menyasszony,
Mekhált a menyasszony,
El izz van temetve.

Húzzátok cigányok,
Reggelig húzzátok!

Verje meg a zisten
Aszt a zédésanyát,
Ki táncba ereszt
Éjjel a nagy lányát.

— Akkor emennek a szeretőjéhez —

Az a hidvány ronygy ember
Szenved a börtönbe,
Ici kislányomat
Mekszakasztotta a bálba.

— A zördög táncultatta halálra a vőlegény képibe. A zigazi vőlegény nem vót ott, csak evvót ott, a zördög. A zördög mekkisértette a lánt, mer szép vót, kevé vót. Reggelig táncultatta, míg meg nem szakatt. Akkor asztán monták neki, az a hitvány ronygy ember szenved a börtönbe. —

4.

Máténé utólagos hozzáfűzése: „Osztán, mikor mektutta a vőlegény, akkor mēnt, szalatt a zannyához, és akkor monta, hogy a zisten verje még aszt a zédésanyát, aki estétől reggelig nem nézi még a lányát. A zördög képibe vót az. Kevé vót a Mariska, pici kis cipő, lába, mindēne vót, még aranyak, meg minden és a zördög megkeresete. Egy ördög fölöltözött a vőlegénye képibe. Ez egy ördögös ember vót. De az nem vót a nótába, és az mēnt oda. És regge mektutta a vőlegénye, hogy mi van a Mariskáva. Odamēnt a zannyához, és akkor tutták meg, hogy nem a zigazi vőlegény volt, hanem a zördög.

5.

(Ördög-szerető)

A fonóba összemettek a legények. Ott szerelmeskēttek a legények, meg a fíjatal házaspárok is. Osztán ez egy nagyon szép, gyönyörű lán vót, oan szelíd lán vót. Nem vót kedvesse. Hát osztán mēnt haza a lán. Főlsóhajtott, aszt monta: istenem agy ēty szeretőt nekem is, nem bānom, ha ördög lēssz is! No asztán, a lány, mikor mēnt haza, akkor a kapuba áll egy gyönyörű szép legény és bekíserte a lánt. No jól van. Ez vót kedden. Szerdán megin mēntek a fonóba. Akkor má az a legény od vót a fonóba. Ja nem, először a lányhol mēnt szépen és oda-köszönt és monta, hogy nagyon mekteccēt neki és ő vidéki falubeli. Hát osztán odaült melléje. Legszēbben tudott danúni, meg énekülni a többi legények között. Hát ottanég nagyon mekteccēt a lánnak. Haza is kíserte. Mikor mēntek haza, szépen beerészttette a zannya. Ő elköszönt, elmēnt. Harmaccor, mikor mēntek a fonóba, akkor a lány már odatekintett a legényhō s akkor látta, hogy a lába ló. Aszonta, édősanyám, édősanyám, jaj a zén vőlegényemnek a lába ló! Lólába volt. Édősanyám, nem jó órában mondtam és asztat! Főlsóhajtottam, istenem agy ēty szeretőt nekem is, nē csak a többinek, nem bánom, ha ördög lēssz is! Jaj édősanyám — aszonygya — ez az. Emēntek a papho abban a zidőben és megpanaszolták a papnak. És aszt monta, hogy hogyan lehetne tēnni. Hát aszonta a plébános, hogy misēt szolgáltatok érte. Assē hasznát. A zannya akkor letiltotta a lánt a fonóbú. Akkor odamēnt a zajtóra és aszt monta neki: Mariskám erēssz be. Nem eresztelek. Mariskám erēssz be, mer hónap meghal apád. Mekhatt a zédésapja. Mariskám erēssz be. Mekhatt a zédésannya. Akkor aszt monta a pap: hát nem tēhet sēmmi, hanem meggyontatta utoljára Mariskát. Az is mekhatt. És aszt monta a Mariska nekije a papnak, hogy az a kívánsága, hogyha maj űtet keresi, akkor ássák ki a küszöböt és akkor ott húzzák ki a koporsót. A kapu alatt vigyék, a temetőkapu alatt izz vigyék, mert attú majd mind még fogja kérdezn, ott is keresi. No asztán kivitték a Mariskát — hogy meghatt — és nagy hangot hallottak, morajt és nagy lángot is. És az ajtót is mekkérdeszte: te ajtó, mikor vitték ki rajtat az én Mariskámat? Aszonta a zajtó: sēmmikor. Akkor nem találta má itt, akkor a kapuná is. Ott sē. A temetőkaput. Ott sē: énrajtam nem. A lány akkó még aszt monta a papnak, hogy így tud csak megszabadulni, máskép nem. Tovább nem tudom. Hát eszt meséték.

6.

A ballada háttérének prózai változata

Katonának besorozták, aki agyuntáncultatta. Akkor osztán vót a bírónak ēty fíja, asztán aszonta a baráttyajinak, hogy az övé nem lehet a lány — ekő őneki meny-nyi, mer el köllött menni katonának a háborúba —, akkor kilenc legényt megfogadott az a vőlegénye, hogy táncul-tassák a lánt, míg még nem szakad. És nagyon mekfizet-te a zenészeket, hogy addig húzzák esztet, míg még nem szakad. Akkor, mikor mekszakatt má, összeesik. Odamēnt ,mekcsókúta a lánt még szásszor is. Akkor oszt emēnt, de megfokták. Ben vót a börtönbe.

Igal, Vajda Józsefné, 1905.

M.

A gyermekgyilkos anyja

1.

(Rigó Vera)

Rigó Vera kiment a kiskertbe,
Lefekütt a vadrózsafa tövébe,
Édesanyja kiáltotta néki,
Kej föl Vera, mer meglát valaki.

Rigó Vera nem vette azt tréfára,
Elszalatt a közelebbi csárdába,
Parancsojja kocsmárosné lányának,
Egy liter bort hozzon a Verának.

Még a Vera borát meg sém itta,
Kilenc zsandár a zajtót benyitotta,
Vald ki Vera, vald ki bünejidet,
Há titted a négy apró gyermekedet?

Egyet tettem díjofa tövébe,
Kettőt meg a Tisza fenekére,
Negyediknek gyilkossa mozt vagyok,
Ity hát urak örökös rab vagyok.

Rigó Verát kilenc zsandár kísérte,
Szeretője a zablakon nészte,
Ne nézd rózsám gyászos életémet,
Mind tejérted szenvédém én ezéket.

Rigó Vera piros fodros szoknyája
Mégakad a vármegye kapujába,
Parancsojja a zsandár-főkaplárnak,
Akassza ki rózsás atillámat.

Igal, Máté Józsefné, 1905.

2.

(Szabó Vilma)

Szabó Vilmát nem a zanya szülte,
Zöld erdőben a vadrózsa termette.
Száradjon el a vadrózsa levele,
Aki ezt a Vilmát kitermette.

Szabó Vilma kiment a zerdőbe,
Leborult a cserfa levelére,
Egyet-kettőt kurjantottam néki,
Kelj föl Vilma, mer meglát valaki.

Fölkel a Vilma, bemegy a csárdába,
Tíz icce bort tetet a szasztalra,
Tíz icce bort, tíz szál gyertyát gyújtson,
Hogy a Vilma vígan mulathasson.

Míg a Vilma borát meg sem issza,
Már a zsandár a zajtót kocogtatja,
Szabó Vilma tedd össze a kezedet,
Hogy megölted kilenc gyermekedet.

Szabó Vilma hová raktad őket?
Négyet tettem a cidrusfa tövébe,
A többi meg a gyászos temetőbe.

Szabó Vilma fáj-e méd a szíved?
Hogyne fájna, talán meg is hasad,
Még én élek zörgetem a vasat.

Szöllősgyörök, Váczi István, 1907.

N.

A kisasszony juhnyája – Endre báró

1—2.

Szépen legel a kisasszony junyája,
A kisasszony maga sétál utánna,
Már messziről kijáltja ja juhásznak,
Szívem juhász terics le ja subádat.

Nem teríttem én le ja zén subámat,
Mer elhajtyák a szép selem fúkámát,
Szívem juhász csak te azzal ne gondujj,
Majd kivájtya a báróné, ha mondom.

Lányom, lányom, lányomnak se mondalak,
Mínthogy téged egy juhásznak adjalak.
Nem bánom édesanyám hát tagadj meg,
Mer a szívem a juhászér hasad meg.

Nem bánom én édesanyám, tagadj meg,
Mer a szívem a juhászér hasad meg.
A kisasszony nem juhásznénak való,
A szűk szoknya nem a harmadba való.

Tizántúli a szántói határba
Az öreg hársfa levelezik magába,
Az öreg hársfa levelezik magába,
Juhászlegény búsulni jár alája.

Juhászlegény szíve nagyon szomorú,
Előveszi furugját, belefúj,
Furujaszó áthatol egy ablakon,
Ébredjen föl a nagycságos kisasszony.

Ki is nyíllott Endrőd báró ablaka,
A kökényszemű bárólány néz ki rajta,
A kisasszony ity sóhajt föl magába,
Mér is lettem Endrőd báró lejánya,
Mér nem lettem ety számadó lejánya!

Besüt a nap Endre báró ablakán,
Nem találja a kökényszemű bárólányt,
Endre báró hirtelen bosszújába,
Fölugrott a daruszörű lovára.

Fölugrott a daruszörű lovára,
Kiváztatott az ednrédi tanyára,
Megkérdi a legidősebb juhászt,
Nem-e láttad a kökényszemű bárólányt?

Nem láttam én báró uram, ha mondom,
Itt a szobám, vizitálja meg röktön,
Benne van a cifra szűrőm, a réz-kampóm,
Kostök-acskóm, megosztán a furugjám.

Harmadnapja kisbujtárom oda van,
A kisasszony bizonyosan azzal van.
Endre báró hirtelen bosszújába
Szédvákztatott az endrédi határba.

Szédvákztatott az endrédi határba,
Megtalálta őket a kukoricásba.

Gyertek haza kedves, édes gyermekim,
Nem halljátok soha szemrehányásom.
Arra alá kivágták már azt a fát,
Amire a szegény juhászt akasztják.

Fújja a szél a göndör haját, a bajusszát,
Nem öleli a bárólány a babáját.
A bárólány így sóhajt föl magába,
Lesz nekem majd a juhászlegény a szeretőm!

Szőllősgyőrök, Váczi István, 1907.

3.

(Bárólány)

Besütött a fényes nap a báró udvarába.
Hallod-e pajtás, mit füttyöl a sárgarigó?
Bárókislány kinyílt rózsabimbó.

Bárólegény, ha fölül a lovára,
Elrútkat a közelebbi tanyára,
Agyon isten juhászlegény, micsinász?
Láttad-e ja kökényszemű báró lányt?

Nem láttam én a kökényszemű báró lányt,
Ha nem hiszi, itt a szobám, vizitálja meg.
Benne van a cifra szűrőm, a réz-baltám,
Szűrőm alatt a kökényszemű báró lány.

Amoda le van egy erdő de cseres,
Abba van egy kétágú fa jegyenes,
Egyik ágán a juhászlegény furuját,
Másikon a bárókislány sírdogál.

Amoda len faragják a bitófát,
Amellikre a juhászlegényt akasztják,
Fújja ja szél a göndör haját, a bajusszát,
Jaj istenem, mér szerettem egy báró lányt,
Mér nem szerettem inkább egy szegény lányt.

Kisbárapáti, Tóth Imre, 1901.

4.

(Szendre báró)

Szendre báró udvarába van egy fa,
Juhászlegény furujászat alatt.
Na te juhász nagyon szépen furujász,
Behallik az Endre báró ablakán.

Kinyílt az Endre báró ablaka,
Kökényszemű bárólány jön ki rajta.
Ott hatta a furuláját, subáját,
Megszöktette Endre báró szép lányát.

Másnap reggel Endre báró bujába
Kisétál az endrevári pusztába,
Asz kérdezi a számadó juhásztól,
Nem-e látta a nagyságos kisasszont?

Láttam bizon báró uram, ha mondom,
Három napja elszökött a bujtárom,
Három napja oda van a bujtárom,
Avval ment el a nagycságos kisasszon.

A bárónak azt írják a levélbe,
Szerelmepár kin van már a börtönbe,
A bárólány azt írja a zanyának,
Puha párnát külgön fejealjának.

Lányom, lányom lányomnak sē mondalak,
Mer tégedet egy juhásznak nem adlak,
Báró kislán nem a juhásznak való,
Fodros szoknyád nem a harmadba való.

A szoknyádból három fodrot levágok,
Szívem juhász tized leszék a nyáron,
A szoknyádból három fodrot levágok,
Szívem juhász tized leszék a nyáron.

A báróné visszaírt a lányának,
Kemény téglát tögyön fejealjának,
A báróné visszaírt a lányának,
Kemény téglát tögyön fejealjának.

Arra lē már állítyák a bitófát,
Amerre a szegény juhászt akasszák,
Fújja a szél gyócs ingét, gyócs gatyáját,
Mér szerette el a báró lejányát.

A faluba végigmenni nem merék,
Mer azt mongyák, fekete jászt viselék,
Jász a ruhám, hófehér a zsebkendőm.
Juhászlegény vót az igaz szeretőm.

A faluban cigányasszony satora,
De sok szép lány kártyát vetni jár oda,
Elmegyek és megkérdem a jövőmet,
Kapok-e még szép szeretőt még egyget?

Igal, Vajda Józsefné, 1905.

5.

(Endre báró leánya)

Ara alá van egy szomorúfűzfa,
Juhászlegény furujászat alatt,
Furujász felhallik a kastélba,
Kikönyököl Endre báró leánya.

Ej te juhász szépen szől a furujád,
Felhallik a tükör-szobám ablakán.

Endre báró korán reggel bujába
Kiváktatott az endrédi határba,
Sírval kérdi legöregebb juhásztól,
Nem-e látta Endre báró kisasszont?

Báró uram megmondom az igazat,
Három napja egy bojtárom oda van,
Három napja egy bojtárom oda van,
A nagyságos kisasszon is vele van.

Báró uram külgyön hintót lányájér,
Kilenc zsandárt meg a juhászbojtárér,
Elöl viszik báró lányát hintóba,
Hátul ül a juhászlegény vasalval.

Ara alá kifarakták azt a fát,
Amellikre juhászlegényt akasszák,
Fújja a szél göndör haját, bajusszát,
Úgy kell neki, mér szeretett báró lányt.

A faluba végigmenni nem merek,
Mer azt mongyák, fekete gyászt viselek,
Fekete gyász, hófehér a zsebkendőm,
Juhászlegény vót az igaz szeretőm.

Édesanyám öltözzön feketébe,
Vigyen egy szál virágot a kezébe,
Tűzze le a sírkereztfa elejbe,
Itt nyukszik egy bárókislány kedvesse.

Nagyberény, Kiss Ferencné, 1933.

A vizsgált terület epikus anyagának községenkénti
számszerű megoszlása (1972. decemberig)

„A halálra ítélt huga” (Fehér László—Anna)	$An\ 2 + Bk\ 1 + Ka\ 2 + Kar\ 1 + Kh\ 1 + Nb\ 2 + Sf\ 2 + To\ 3 + Zi\ 1 + Igal\ 3 = 18$	
„Megátkozott lány” (Az aradi kislány)	$Sf\ 1 + To\ 4 + Bk\ 1 + Szs\ 1 + Igal\ 3 =$	10
„Három árva” (Legenda-ballada)	$Zi\ 3 + Sf\ 1 + To\ 4 + An\ 1 + Ná\ 1 =$	10
„A halálra tánc. lány” (Sági (Csáki) bíróné)	$Igal\ 4 + Nb\ 3 + Sf\ 3 + Bk\ 2 + Bsz\ 2 + A\ 1 + Ka\ 1 + Sj\ 1 + Te\ 1 + Ká\ 1 + To\ 2 + Kh\ 1 =$	22
„A gyermekgyilk. anya” (Szabó V.; Rigó Vera)	$Igal\ 3 + Szgy\ 1 + Ka\ 2 + Sf\ 2 + To\ 2 =$	10
„A szégyenbe esett lány” (Angoli B.; Nádorvári d.)	$To\ 1 + Szgy\ 1 + Zi\ 1 + Igal\ 2 =$	5
„Az eladott lány” (Bodor Katalina)	$Tk\ 1 =$	1
„Elrabolt-elzárólogított lány” (Kincsem—Uram édes uram)	$Ka\ 1 + Sf\ 1 =$	2
„A fia-rabolta anya” (Altatódal?)	$Igal\ 1 =$	1
„A megcsalt férj” (Víg ballada)	$Igal\ 1 =$	1
„A megölt legény” (Megöltek egy ...)	$Bk\ 1 + To\ 1 =$	2
„Endre b.—Juhász l.—báró l.” (E. b.—Szépen legel ...)	$Szgy\ 1 + Ka\ 2 + Szs\ 2 + Nb\ 3 + Sf\ 1 + Igal\ 3 + To\ 2 =$	14
„Betyárball. és tört.” (Juhász A. stb.)	$Nb\ 3 + Szgy\ 3 + Szs\ 2 + Ka\ 3 + Igal\ 4 + Zi\ 2 + Kar\ 2 + To\ 5 + A\ 1 =$	25
„Gyilk. és helyies.” (Pápainé stb.)	$Szgy\ 4 + Sf\ 2 + Bk\ 1 + To\ 3 + Nb\ 3 + Szs\ 1 + Ka\ 1 =$	18
„A cséplőgépbe e. l.” (Farkas Julcsa)	$To\ 2 + Nb\ 2 + Igal\ 2 =$	6
„Rab-páva ball. dalok” (Rászállott a ... stb.)	$Igal\ 3 + Szgy\ 1 + Bk\ 1 + Sf\ 1 =$	6

Összesen: 151

1. An	—	Andocs
2. Á	—	Ádánd
3. Bá	—	Bálványos
4. Be	—	Balatonendréd
5. Bf	—	Balatonföldvár
6. Bk	—	Balatonkiliti
7. Bö	—	Balatonöszöd
8. Bsz	—	Balatonszabadi
9. Bszá	—	Balatonszárszó
10. Bsz	—	Balatonszemes
11. Bed	—	Bedegkér
12. Bo	—	Bonnya
13. Bm	—	Bábonymegyer
14. Fi	—	Fiad
15. Ka	—	Kisbárapáti
16. Ká	—	Kánya
17. Kar	—	Karád
18. Ke	—	Kereki
19. Kh	—	Köröshégy
20. Kö	—	Kötcse
21. Lu	—	Lulla
22. Mi	—	Miklósi
23. Ná	—	Nágocs
24. Nb	—	Nagyberény
25. Ncs	—	Nagycsepely
26. Ny	—	Nyim
27. Psz	—	Pusztaszemes

28. S	—	Som
29. Sacs	—	Somogyacsa
30. Sd	—	Somogydöröcske
31. Soegr	—	Somogyegres
32. Sm	—	Somogymeggyes
33. Ssz	—	Sérsekszöllös
34. Sv	—	Ságvár
35. Sf	—	Siófok
36. Sj	—	Siójut
37. Szo	—	Szorosad
38. Szó	—	Szólád
39. Sz	—	Szántód
40. Szs	—	Szántódsomos
41.	—	Tab
42. Te	—	Teleki
43. Ten	—	Tengőd
44. Tk	—	Törökkoppány
45. To	—	Torvaj
46. Z	—	Zamárdi
47. Za	—	Zala
48. Zi	—	Zics

Járáson kívül:

49.	Igal
50. Szgy	— Szöllősgyörök
51.	Gamás

VOLKSBALLADEN IN NORD-SOMOGY

Die Abhandlung analysiert Balladen und balladenhafte Lieder, die bisher in Nord-Somogy – vom Plattensee bis zu der Linie zwischen Balatonboglár und Igal und bis zu den Komitatsgrenzlinien zwischen Somogy, Tolna und Fejér – gefunden und gesammelt worden sind. Eine Landkarte und eine Statistik zeugen vom Reichtum der Volksdichtung auf diesem Gebiet, das bisher durch die Folklorenforschung ziemlich vernachlässigt war. Davon zeugt ferner auch der Umstand, dass der Autor viele von den ungarischen und den europäischen gemeinsamen Balladentypen hier vorgefunden hat: 18 Varianten vom Typ „A halálraítélt huga“ (Die Schwester eines zum Tode Verurteilten); 10 vom Typ „Az elátkozott leány“ (Eine Vermaledeite); 10 von der Gruppe der Balladenlegenden „Három árva“ (Drei Waisenkinder); 22 vom Balladentyp „A halálra táncoltatott lány“ (Eine Totgetanzte); 5 vom Typ „A szégyenbe esett lány“ (Eine zum Fall Gebrachte); 1 vom Typ „Az eladott lány“ (A halálra hurcolt lány) (Das verkaufte oder das dem Tod gegebene Mädchen) und 2 vom Typ „Az elrabolt lány“ (Eine Geraubte), ferner etwa 40 Balladen und Geschichten neuen Typs, sowie zahlreiche Betyarenballaden, Betyarenlieder und mehrere balladenhafte Lieder.

Die bisher vorgefundenen Varianten sind unter Umständen die schönsten Vertreterinnen der einzelnen Balladengruppen in ganz Ungarn. Neben diesen sind die beachtenswertesten Stücke, welche nur fragmentarisch erhalten geblieben sind: „Eine dem Tod Gegebene“, ferner „Die Geraubte“. Die erstere Variante, weil man sie seit 1936 verlorengegangen zu sein wähnte, und die letztere, weil beide Formen dieses Balladentyps gerade vom genannten Gebiet stammen.

Es ist noch zu erwähnen, dass der Autor, nachdem er diese Abhandlung geschrieben hatte, in Somogyzsitva im Kreis Marcali eine vollständige Variante aus

18 Strophen zur Ballade vom Mädchen, das dem Tod gegeben wurde, gehört und notiert hat, vorgebracht von Frau A. Tislér, die aus Szenyér stammt. Diese eigenartige Variante mit Gregorianmelodien ist heute schon auf dem gesamten ungarischen Sprachgebiet unbekannt.

In der Einleitung vor der Beispielsammlung weist der Autor durch vergleichende Analysen der einzelnen Balladentypen „Ähnlichkeiten und Unterschiede zu den übrigen, im Komitat selbst und in Ungarn überhaupt vorgefundenen Varianten, sowie auch Zusammenhänge mit westeuropäischen und anderen ähnlichen Balladen nach.

Interessante Bekanntmachungen und Fragestellungen lernen wir bei einigen Typenanalysen kennen, insbesondere in Verbindung mit den Balladen „Fehér László“ und „Nándorvári dajka – Londonvári Idolka“, sowie mit dem „Wiegenlied“, nicht zuletzt aber in Verbindung mit den Balladen „Rákóczi kis úrfi – Bodor Katalina“ (Der junge Herr Rákóczi und Katalina Bodor), „Kincsem feleségem – Uram, édes uram“ (Meine teure Frau – Mein Mann, mein teurer Mann) kennen.

Neben den Strukturen in Versen sind die Märchen- und Sagenvarianten, die Hinweise und Transformationen ebenfalls beachtenswert. Die Sammlung enthält klassische Beispiele für die Gefangenenslieder – oder, wie sie populär genannt werden – die Pfau-Lieder.

Die Beispielsammlung enthält nicht das ganze gesammelte Material, trotzdem sehen wir jedoch den folkloristischen Reichtum und die ästhetisch-poetische Schönheit der Volksdichtung auf dem genannten Gebiet klar, obwohl die Sammlung bei weitem nicht als vollständig bezeichnet werden kann, da gründlichere Nachforschungen nur in der Hälfte der 51 Gemeinden, die auf diesem Gebiet liegen, durchgeführt worden sind.

Á. Együd

